

**FENA HALDE LEMAN VE HACO HANIM VAY ROMANLARINA YANSIYAN BEŞ
ŐEHİRİL**
**FIVE CITIES REFLECTED IN NOVEL FENA HALDE LEMAN AND HACO
HANIM VAY**

Derya KILIÇKAYA¹

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih:
17.01.2020

Kabul edildiği tarih:
29.01.2021

Yayınlandığı tarih:
31.01.2021

Article Info

Date submitted:
17.01.2020

Date accepted:
29.01.2021

Date published:
31.01.2021

Öz

Bu çalışmada, Attilâ İlhan'ın 1980'li yıllarda yayımladığı *Fena Halde Leman* ve *Haco Hanım Vay* isimli iki romanı ele alınmaktadır. Romanlar değerdendirilirken odak noktası "şehir" olmuştur. Bu iki roman, her ne kadar yayımlandıkları yıllarda içerdiği değişik mevzularla dikkatleri çekmiş olsa da aslında, farklı şehirleri ele almaları ve onları çok iyi bir şekilde yansıtmalarıyla da öne çıkarlar. Makalede, bu iki kitapta yer alan toplamda beş şehirden bahsedilmiştir. Bunlar; İzmir, Paris, Şam, Beyrut ve Halep'tir. Bu beş şehir arasında romanlarda en ayrıntılı şekilde ele alınanlar ise İzmir, Paris ve Şam'dır. Bu üç şehirden Paris, sadece *Fena Halde Leman* romanında geçerken Şam ise yalnızca *Haco Hanım Vay* adlı eserde mevzubahis edilir. Dolayısıyla İzmir, her iki romanda da uzun uzun anlatılan, tasvir edilen, güneşli, yağmurlu, rüzgârlı, sisli günleriyle, kısacası her yönüyle ele alınan bir şehirdir. Bu yüzden yazıda önce İzmir genel olarak değerdendirilmiş, sonrasında ise romanlarda geçen İzmir'in semtleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Fena Halde Leman, Haco Hanım Vay, Attila İlhan, Şehir.*

Abstract

In this study, Attilâ İlhan's two novels *Fena Halde Leman* and *Haco Hanım Vay*, which were published in 1980s, will be discussed. Our focus will be on the "city" when evaluating novels. Although these two novels have attracted attention with the sexual issues they contain in the years they were published, they are also distinguished by the fact that they address different cities and reflect them very well. In our article, five cities in total will be mentioned. These; Izmir, Paris, Damascus, Beirut and Aleppo. Among these five cities, Izmir, Paris and Damascus are the most elaborate novels. Paris passes through these three cities only in *Fena Halde Leman*, while Damascus is only mentioned in *Haco Hanım Vay*. Therefore, Izmir is a city that is described and depicted in both novels with its sunny, rainy, windy and foggy days. Therefore, in our article, we will first evaluate Izmir in general and then we will discuss the districts of Izmir which are mentioned in novels.

Key Words: *Fena Halde Leman, Haco Hanım Vay, Attila İlhan, City.*

Giriş

Attilâ İlhan'ın, 1980'de yayımlanan *Fena Halde Leman* ile 1984'te neşredilen *Haco Hanım Vay* isimli romanları, bünyesinde barındırdıkları farklı konularla ön plana çıkmış ve zamanında çok ses getirmiş eserlerdir. Her iki romanda da farklı cinsel tercihleri olan insanların yaşamları gözler önüne

¹ Bu makaleyi, 11 Nisan 2020'de 22 yaşında koronadan kaybettiğim İTÜ Uçak Mühendisliği son sınıf öğrencisi kardeşim Emircan Kılıçkaya'ya ithaf ediyorum.

Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü, derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr, ORCID 0000-0001-5964-5485

serilir. Özellikle, kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişkide bulunan insanlar ve yaşadıkları anlatılır. Bu kişilerin, yaşam tarzları ve cinselliğe bakış aaları çok farklıdır. Mesela, *Fena Halde Lemana* romanının Lemana figürü, kendisinden bahsederken sınırları kesin belirtilmemiş bir özgürlükten yana olduğunu belirtir. Lemana, alışılagelmiş ahlak yasaklarını, insan kişiliğinin gelişmesini ve derinleşmesini engelleyen haksız kısıtlamalar olarak görmektedir (İlhan “Fena” 138).

Bahsi geçen iki romana yansıyan Őehir anlatımları- özellikle de yazarın onları anlatmadaki ustalığı dūřınılduęunda- eserlerin esas mevzusu kadar üzerinde durulmayı hak eder.² Her iki romanda da İzmir, Őam, Paris gibi Őehirler, Attilâ İlhan’ın izlenimleriyle ve bakış açısıyla sunulmuştur.³ İlhan, bu Őehirleri öylesine ustalıklı ve güzel bir Őekilde romanlarına yedirmiştir ki eserlere bakıldığında olağanüstü bir üslup becerisi ile karşılaşılır. Buna rağmen, ne yazık ki romanlardaki Őehirlerin anlatımı ve özellikle de tasvirler, anlatılan konunun gölgesinde kalmıştır. Bu yazının amacı, *Fena Halde Lemana* ve *Hacı Hanım Vay* romanlarına yansıyan Őehirleri tespit etmek ve Attilâ İlhan’ın bu Őehirleri nasıl, ne yönleriyle, hangi bakış açısıyla ele aldığını değerlendirmektir.

Şehir, her Őeyden önce bir kuruluştur. Onu, binalar oluşturur. Şehir, çoklukla medeniyet kavramı ile birlikte anılır. Dolayısıyla, Őehirlileřme ve medenileşme kavramları da benzer çağrışımlara sahiptir. Bu yüzden Őehirler, geçmişten geleceğe ait oldukları medeniyetlerin değerlerini yansıtırken çoğu zaman içerindeki abidevi eserlerle temsil edilirler (Güneş 9). Şehir, medeniyeti verir. Türk edebiyatının önemli ve “Őehirli” Şair-yazarlarından olan Attilâ İlhan’ın bahsi geçen iki romanı da edebiyat-Şehir ilişkisi bakımından oldukça zengindir. Bu romanlar, Şehir ekseninde dikkatle okunduğunda Şehrin yazar için sadece içinde yaşanılan bir fiziki ortam olmaktan çıkıp bir sanat malzemesi hâline geldiği görülür. Romanlardaki Şehirlerin tabii güzellikleri yanında, rahatsız edici görüntülerinin de sunulması, Attilâ İlhan’ın gerçekçiliğini gözler önüne serer. Romanlar, Şehir tanıtımı ve anlatımı bakımından ustalıklı meydana getirilmişlerdir. Eserlerde Şehir insanının nasıl vakit geçirdiğine ve Şehirlerin fiziki özelliklerine değinilmiştir. Dolayısıyla romanlar, Őehirler ve halkları hakkında genel bilgiler verebilir düzeydedir.

Őehrin edebiyat estetiğindeki yeri söz konusu olduğunda; yani edebiyat ve Őehir bir arada dūřınılduęunda ilk akla gelen tür elbette ki Őehrengizlerdir. Kelime manası “Őehir karıştırana” olan Őehrengiz, edebî bakımdan “bir yerin tabii ve sosyal özelliklerinden bahseden bir nazım türü” olarak

²“Attilâ İlhan’ın eserlerinde ele aldığı eş cinsellikte Őairin Paris’te karşılaştığı eş cinsel kimlikli insanların etkisinden söz etmek mümkündür” (Ertuş 74).

³ Attilâ İlhan’ın tüm romanlarındaki Şehirleri Pei-Lin Li, hazırladığı doktora tezinde Doğu- Batı meselesi açısından uzunca incelemiş ve örneklerle ele almıştır. Daha geniş bilgi için bk. Pei-Lin Li, *Attilâ İlhan’ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2007.

tanımlanmaktadır (Eren 6). Şehir ve şehir ruhunun temsil edilmeye çalışıldığı şehrengizler tarihi ve kültürel veriler sunması açısından oldukça önemlidir. *Fena Halde Leman* ve *Haco Hanım Vay* romanları, tıpkı şehrengizler gibi insan hayatının maddi ve manevi yönlerinin somutlaştığı mekânlar olan şehirleri ele alması bakımından oldukça önemli içermelere sahiptir; çünkü şehir, aynı zamanda insan demektir. (Çiftçi 969) Romanlarda, şehir hayatı ve şehrin güzellik unsurlarıyla ilgili oldukça değişik konular yansıtılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, edebiyatta şehri tanıtan metinler sadece şehrengizlerden ibaret değildir. Şiirler, romanlar, piyesler, denemeler de şehri tanıtmada önemli rol üstlenen türlerdir.

Attilâ İlhan'ın şiirleri ile *Fena Halde Leman* ve *Haco Hanım Vay* romanları, şehir bağlamında karşılaştırılırsa şunlar görülür: *Ben Sana Mecburum* kitabının *Tension Á Smyrne* bölümünde yer alan Attilâ İlhan şiirleri, mekân olarak İzmir'de geçmektedir. İstanbul'da yaşanan büyük şehrin yarattığı gerilim korkusu İzmir'de varlığını sürdürür (Tuna 52). Bu gerilimin nedeni, şehirdeki siyasi baskıdır. *Liman* şiirinin ikinci kısmında da mekân İzmir'dir. Burada da şehir hayatının tehlikelerle dolu olduğu görülür. Korku, şiir kişinin peşini uykuda bile bırakmaz ve ilk mısralar bu kişinin gördüğü kâbusla başlatılır (Tuna 53). Bu şiirlerdekinin aksine, bahsi geçen romanlarda İzmir'in genellikle güzel ve olumlu bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Sadece, *Haco Hanım Vay*'da 15 Mayıs 1919'daki İzmir işgalinin öncesi ve sonrasında İzmir; gerilimli, korkulu ve tehlikeli bir yer olarak görülür. Onun dışında İzmir, romanlarda hep güzeldir.

Tutuklunun Günlüğü'ndeki *İncesaz* bölümünde yer alan tüm şiirlerin başlığı bir Türk sanat müziği makamının adıdır. İlk şiir *Ferâhfezâ*'da İzmir akşamlarında çalınan tambur ve kanunla Nedim şarkıları Körfez'de yankılanır (Tuna 106). Sonbaharda İzmir'de, insanın iliklerine işleyen alaturka şarkılarıyla, ballı meyveleri ve parıltılı balıklarıyla hâlâ açık kıyı kahvesi bulmak mümkündür ve bu durum, şiire olduğu gibi *Fena Halde Leman*'a da yansımıştır (İlhan "Fena" 88).

Havada çoğalan nem, vapurun camlarında hüznü bir buğu bırakır. Bu, yağmurun habercisidir. İzmir ve sonbahar... İzmir, kimi zaman yağmurludur ve İzmir'in bu hâli her iki romana da yansımıştır. Attilâ İlhan'ın, *941'de İzmir* şiirinde de İzmir'in yağmurlu bir şehir olduğundan bahsedilir. Sahil boyu karanlık bulutların yanında, şehrin ışıkları bir bir yanar (Tuna 123). Ancak yağmurlu İzmir güzeldir, Paris'in yağmuru ise güzel görünmeyecektir yazarın gözüne; çünkü Paris'in yağmuru da kendisi gibi normal değildir, vahşidir. Yağmur, hazırlığını yaparak gelir. "Delibozuk" şimşeklerini büyük bir hızla üreterek paldır küldür gelişir. Bu, Paris'e mahsus bir yağmur hayatıdır. *La Donna E Mobili* şiirinde şair, Paris şehrinin yağmurlu hayatından bahseder. Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı* kitabında yer alan *La Donna E Mobili*'de 1951'deki Paris yaşantısından bir kesit sunar. Şiir "paris'e mahsus bir yağmur hayatı" mısrasıyla başlar, sonunda ise "boulevard sebastopol'da yağmur

başladı / belleville taraflarında güneş açıyor / la donna kaybolmuş barbes metrosu'nda" mısralarına yer verilir (Tuna 81).

Fena Halde Lemana'da soğuk ve őrperlici olarak nitelenen Paris, aynı zamanda ahlaki değerlerin hiçe sayıldığı eğlenceleriyle de okuyucunun karşısına çıkar. Attilâ İlhan bu eğlencelerden *Bonaparte Sokağı* Şiirinde bahseder. Romanda bahsi geçen sisli ve puslu hava, bu sokakta da vardır. Şair bu sokağın Quartier civarında resim galerileriyle kaplı őrnlő bir sokak olduğunu dile getirir. Bu sokağa Beyoğlu'na benzer bir hava hâkimdir. İnsanların eğlenebilmesi için oluşturulan bu sokak, romandaki Paris ile uyuşur:

bonaparte sokağı'nı ben bilmem siz hiç bilmezsiniz
bonaparte sokağı'ndan bilmeden gelip geçersiniz
deux magots kahvesi'nden tut seine boyuna kadar tut
gölgeni vitrinlere yık ırlııplak ek de git
sabah bonaparte sokağı'nda göz gözü görmez sisten
sabah bonaparte sokağı'ndan geç hele geebilersen
al götür eski kitaplarını sokaklarda yağma et
bir orospuymuş gibi aklını fikrini terket
bonaparte sokağı'nı ben bilmem siz hiç bilmezsiniz
bonaparte sokağı'nda őrstelik gönöl eğlersiniz
... (Tuna 58)

Bahsi geçen iki romanda anlatılan beş Şehirde özellikle ikisi Attilâ İlhan'ın Şiirlerinde de okuyucunun karşısına çıkar: İzmir ve Paris. Romanlarda İzmir, hem tabiatı hem de siyasi yönölle ele alınmıştır. İlhan'ın çeşitli Şiirlerinde de İzmir'in bu yansımalarını göreabilmek mümkündür. Aynı Şekilde, *Fena Halde Lemana*'da anlatılan Paris yaşantısının ve tabiatının da Őairin Paris'le ilgili Őiirlerine yansıdağı göröllebilmektedir.

A- İzmir

Attilâ İlhan, 15 Haziran 1925 tarihinde İzmir'in Menemen ilçesinde dölnyaya gelmiştir. İzmir'de doğup büyüyen, burada okuyan ve yaşayan yazarın eserlerinde İzmir'i söz konusu etmesi hiç de Őařırtıcı değildir. Çok iyi bildiği İzmir'i bu iki romana iyi bir Şekilde yansıtmıştır. Bu eserlerden biri olan *Fena Halde Lemana* romanının kimi kısımlarında İzmir, sıcağıyla birlikte yansımıştır:

"Eylöl sonlarında bir gündöl, güneşin denizden yansızıp İzmir'i erimiş cam aydınlığına boğduğu, bunaltıcı sıcağın tenimize ağda gibi yapıştığı bir gün" (İlhan "Fena" 19).

Öylesine sıcaaktır ki anlatıcı eski İzmirililerin aşırı sıcaklarda yaptığı bir Őeyi hatırlar. Eski İzmirililer aşırı sıcakta harareti; yani susuzluğu soğuk meşrubatın değil de çayın keştiğini

söylerlermiş. Bu sıcak, güneşten kaynaklanmaktadır. Güneş ise parıltısıyla İzmir’i **sırçadan**; yani camdan bir şehre döndürür. Yoğun ışık, Konak’tan Kadifekale’ye öylesine yığılmıştır ki parıltıdan doğru dürüst bir şey seçilemez. Kadifekale’nin üstünde ise krom mavisi bir gökyüzü vardır (İlhan “Fena” 20). Güneş, İzmir’de bir çılgınlık hâlini almıştır. Çılgın güneş şehri bir **billura**; yani kristale dönüştürmüş gibidir. Kısacası, aydınlık denen şey çileden çıkmıştır (İlhan “Fena” 22). İzmir’in, yaprağın dahi kımıldamadığı öğle sonlarında nasıl bir hâl aldığı, roman kişisi Leman tarafından dile getirilir. Bu tip öğle sonlarında dışarıda ağıustos böcekleri kıyameti koparır. Ter, insanın teninden fışkırır. Bu ter, sabahtan beri insanın hücrelerine kadar sinmiş boğucu sıcakın tuzlu güneş damlacıkları hâlinde dışarıya vuruşudur. Tül perdelerden odalara **yaldızlı** yeşil bir aydınlık dağılır (İlhan “Fena” 61). Bir başka yerde ise Leman, sıcaktan şehrin çatır çatır çatladığı kurak yazları hatırlayacaktır. Yıldız çakıntularıyla; yani parlamalarıyla, baştan çıkarıcı çiçek kokularıyla yüklü olan yaz geceleri ise İzmir’de bambaşkadır. Deniz, insanın karşısındadır; ama gerçek mi yoksa düş mü belirsiz gibidir (İlhan “Fena” 62). *Fena Halde Leman* romanındaki Leman için İzmir şehri çok önemli bir konumdadır. Mutsuzdur ve mutsuzluğunun saklı tanığı ise tek dostu olan İzmir’dir. İzmir, onun çevresinde hep narin, ince ve sessizdir. Öğle sonlarının hamarat rüzgârı olan imbatta titreşen nazlı palmyeleri ile denize yalancıktan çizilmişe benzer kayıkları ile Konak’la Karşıyaka arasında gidip gelen beyaz körfez vapurlarıyla ve inanılmayacak kadar تنها taşralı limanıyla İzmir, Leman’ın tek arkadaşıdır (İlhan “Fena” 64).

İmbat, İzmir için önemli bir rüzgârdır. Yazın, gündüz denizden karaya doğru esen mevsim rüzgârına; yani deniz yeline imbat denir.⁴ *Fena Halde Leman* romanında Leman’ın eşi Ekrem, Paris’te bulunduğı senelerde çeşitli arkadaşlar edinmiştir. Onlardan birine İzmir’in imbatını anlatmış olmalı ki Cecile isimli kişi bu rüzgârı şu şekilde tarif eder:

“İmbat dediğı orada ünlü bir rüzgârmış galiba, tuzlu, enginlerin baş döndürücü kokularını taşıyan, gün batımlarının görkemli kıvılcımlarıyla yüklü” (İlhan “Fena” 116).

Leman için İzmir; güneş, martı, gemi, koku, balkon ve hanımeli kelimeleriyle de özetlenebilir. Akşamüzeri, başıboş martıları batan güneş pembe bir **yaldıza** bular. Gemiler, mavi yeşil bir sonsuzluğa doğru ağır ağır demir alır. Hanımelleri ise havai ama baygın kokularıyla balkonlara sarılmış hâldedirler (İlhan “Fena” 73). Martılar, İzmir için olmazsa olmazdır. Onlar gökyüzü ile öylesine bir bağı kurmuşlardır ki bu bağı, Leman tarafından özlemle şöyle anlatılır:

⁴ <https://sozluk.gov.tr/>

“Gökyüzünün **cam** mavisine martuların beyaz uçuşlarıyla attığı kördüğümüleri; sabahın erken saatlerinde, limandan demir alıp Yenikale’ye doğru seyreden tembel şilepleri sanki görüyorum” (İlhan “Fena” 278).

Attilâ İlhan’ın İzmir’de güneşin aldığı hâlleri verirken sürekli “**cam, billur, sırça, yıldız**” gibi kelimeler kullanması ve şehri bu kelimelerle nitelemesi ilgi çekicidir. Akşam, eflatun bir **cam** kırığı hâlinde şehrin üzerine serpilmiş durumdadır. Batıda hâlâ büyük bir yangın kızılığtı vardır. Ufukta ise kaybolmak üzere olan bir gemi bulunur (İlhan “Fena” 27). Bu noktada, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın da “cam, billur, sırça, yıldız” gibi kelimelere ilgi duyduğunu ve bunları sık sık kullandığını hatırlatmak gerekir. Tanpınar’ın, özellikle İstanbul Boğazı’nı anlatırken bu sözcüklere ne kadar başvurduğu bilinmektedir. Tanpınar için, Boğaziçi’ndeki gökyüzü, muhteşem süsü kendi cevherinden olan bir **billura** benzemektedir (Tanpınar “Yaşadığım” 128). Boğaz’da her şey, altın yosunlar, **billur** dalga kıvrımları, külçelenmiş gölgeler, her şey bütün manzara daimi bir oluş hâlinindedir (Tanpınar “Huzur” 193). *Huzur* romanında Boğaz, öyle mucizevidir ki roman kişilerinin gittikleri bir gezi sırasında bir yunus balığı sürüsü mehtabı kovalıyormuş gibi suda kavisler çizerek yanı başlarından geçer. Daha ilerideyse bir vapur projektörü sayesinde bazı yerleri daha iyi görme fırsatı bulurlar. Sanki eski ve güzel bir metni tefsir ediyormuşçasına giderler. Müphem görünen **parıltılar** ise keskin bir açıklığa kavuşur. Bir akıntı yerine geldiklerinde ise yüzlerce kuğu kuşu ile karşılaşılır. Bu dünya, onları büyüler. Bu öyle bir dünyadır ki **sırçadandır**, ince ve şeffaftır ve bu dünya kendi musikisine o acayip dinleyişe doğru kapanır (Tanpınar “Huzur” 193). Her iki yazarın da şehri benzer kelimelerle nitelemesi, yazarların şehir-parıltı ilişkisinin ne kadar farkında olduklarının bir göstergesidir.

Romanın bazı sayfalarında ise İzmir’in sonbaharı anlatılmıştır. Bu şehrin sonbaharı, çok daha farklı bir şekilde tarif edilir. Sonbaharda sıcak biraz da olsa kırılır. Artık insanlar eskisi gibi terlemezler. Işığın şiddeti ise düşmüştür. Işığın göz kamaştırıcı yoğunluğu yerini tatlı bir ışımaya bırakmıştır. Bu ışımaya ise sanki şehri sırlamıştır. Kısacası, İzmir’in sonbaharı çok güzeldir (İlhan “Fena” 26). Sonbahar mevsiminde, İzmir’in akşam vakti ise yine çeşitli edebî benzetmelerle verilmiştir. İzmir, yavaş yavaş sonbahar tenhalığına çekilmektedir. Denizde ise köpükleri uçuran bir hırçınlık vardır. Denizin o yeşil rengi iyice kirlenip koyulaşmıştır. Sabahın erken saatleridir ve Yenikale açıklarından Körfez içlerine doğru duman sarısı bir pus yayılır. Arada ise kulak memelerini incecik ısırıp, geçici bir ayaz çıkar. Martılar artık insanlardan uzaklaşmışlardır. Renkleri buz beyazı, bağırsıkları ise yırtıcıdır. Denizde seyrek de olsa yunuslar görülür. Artık akşam erken olmaktadır. Birden üreyen fırtına bulutları eflatun şimşek yansımalarıyla Çatalkaya’yı sarar (İlhan “Fena” 40). Havada çoğalan nem, vapurun camlarında hüznü bir buğu bırakmıştır. Bu, yağmurun habercisidir.

İzmir ve sonbahar... Bu ikisinin beraberliği romanda çeşitli figürlerin bakış açısıyla verilmiştir. Leman için İzmir'in sonbaharı bitmek bilmez bir sonbahardır. İnanılmaz irilikte bir güneş, batıya doğru devrilirken karabatakların teyellediği; yani diktiği Körfez kana boyanmıştır. Yumuşak bir rüzgâr ise camları okşamaktadır. Yıldız yağmurları Leman'ı şaşırtmaya yeter. Hele sabaha karşı ayın, bir mavi yeşil çılgınlığı ortasında battığını görmek onu büsbütün çıldırtır (İlhan "Fena" 128). Bir başka ılık bir sonbahar gecesini ise Leman, "Ne şakacı bir gece!" diyerek karşılamıştır. Bu, ılımlı bir kışı haber veren yağmurunu unutmuş bir gecedir:

"Yağmurunu Allah bilir nerelerde unutmuş, kurusıkı gök gürültüleri, yalancı şimşekleriyle, ılımlı bir kışı haber veriyor sanki. Samanyolunun en uzak yıldızlarını, insanı irkiltten bir netlikle görebiliyorum, bu beni heyecanlandırıyor" (İlhan "Fena" 130).

Leman, roman boyunca İzmir'in belleğinde bıraktıklarını hatırlar. Yumuşak bir ekim akşamıdır. Güneş, Yenikale açıklarında batmaktadır. Martlar ise yangın sarıları, savaş kızıkları ortasında bölük pörçüktür (İlhan "Fena" 236).

Fena Halde Leman'da, İzmir'in Frenk Mahallesi'nden de bahsedilmiştir. Roman figürlerinden Muhlis Bey burayı anlatırken Beyoğlu ile karşılaştırma yapar ve Beyoğlu'nun bu mahallenin yanında hiç kalacağını söyler. Burada, oteller, içkili-çalgılı kahvehaneler, büyük mağazalar vardır (İlhan "Fena" 43). Bu mahalle, İzmir'de çeşitli dinden ve milletten olan insanları bir araya getiren bir özelliğe sahiptir.⁵

Attilâ İlhan'ın İzmir'le ilgili yaptığı tasvirlerde genellikle Körfez ön plandadır. Mevsim sonbaharsa Körfez'e güneş yerine bulutlar ve rüzgâr eşlik eder. Haşhaş pembesi ve mor damarlı bulutlar, Körfez'in batısına kat kat yığılmıştır. Yukarılarda şiddetli bir rüzgâr, onları önüne katmış sürmektedir. Bir taraftan, İnciraltı dolaylarında barut siyahına döküp kalınlaştırırken diğer taraftan Narlıdere taraflarında tel tel çözerek rengi pirinç sarısına kaydırır (İlhan "Fena" 46). Hele bir de camları "öfkeli" bir yağmur kamçılıyorsa gümüş bir karanlık Körfez'in "gırtlığına" çöker. Deniz, gittikçe durularak yavaş yavaş ölür (İlhan "Fena" 274). İzmir, sonbaharda sınısıklamdır. Şehir, ıslak ışıkları büsbütün sarkmış bir şekilde, uğultulu bulutların ağırlığı altında ezilir (İlhan "Fena" 57). *Fena Halde Leman* romanında Leman, Paris'teyken İzmir'in özlemine çeker. Yağmurları kışın bile ılık yağın, insanları hoşgörülü İzmir'i özler (İlhan "Fena" 218).

⁵ Bugün, Alsancak'taki Gül Sokağı'nın arka kesimlerine Frenk Mahallesi denir. Eskiden fasulya Mahallesi olarak adlandırılırdı. Mahalle, Fasulya semtinden başlayarak Hisar Camisi'ne kadar uzanırdı (Tantay 48).

Attilâ İlhan, *Haco Hanım Vay* romanında da İzmir'den bahseder. Bu romanda, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir işgal edilmeden hemen önceki devre⁶, işgal ve sonrası anlatılmaktadır. Bu eser *Fena Halde Lemana* romanının öncesi durumundadır. Lemana'nın kayınvalidesi Haco Hanım'ın yirmili yaşları ve nasıl evlendiği anlatılır. Haco, aslen bir Yörük kızıdır. Ataları, Bozdağlar'ın Yörüklerindedir. Zamanla devlet bu Yörükleri iskâna tâbi tutmuş ve Ödemiş'e yerleştirmiştir. Haco'nun dedesinin dedesi Ödemiş'e ilk yerleşenlerdendir. Haco, Ödemiş'te kendi hâlinde yaşayan bir kızken Emrullah Raci Bey'in eşlerinden biri olan Müzeyyen Hanım'ın dikkatini çeker ve Müzeyyen Hanım'ın üstüne kuma olarak gider. 1912-1913 seneleridir ve Haco, İzmir'e gelin gitmektedir. Bütün bunlar, Müzeyyen Hanım'ın kendi isteği ile olur. Bu arada, Emrullah Râci Bey'in, Sâlise Nalân isminde bir eşi daha vardır. Sâlise Hanım, Müzeyyen Hanım'ın temayüllerinden haberdardır. Bu yüzden Haco'yu ilk gördüğü gün şöyle diyecektir:

“Demek yeni kurban sensin öyle mi? Vah yavrum vah, pek de küçücek imişsin” (İlhan “Haco” 371).

Kısacası Müzeyyen Hanım'ın, kendi üstüne kuma gelmesini istemesinin altında başka sebepler yatar. Müzeyyen Hanım ile Emrullah Raci Bey arasında bir danışıklı dövüş söz konusudur. Müzeyyen Hanım, Haco'yu kendi temayülleri nedeniyle kabul etmiştir. Romandaki kelime kullanılarak belirtilirse Müzeyyen Hanım, İzmir'in “zürefâ”larındandır⁷ ve Haco'nun bu durumdan haberi yoktur. Bu yüzden Haco, İzmir için “İzmir benim hicrânım oldu, ‘gâvur’ İzmir.” diyecektir. Ancak, bu İzmir, gittiğinde Haco'yu hakikaten büyüleyecektir:

Bahusus o muazzam mağazaları. Eksinoplu'ya, Orozdibak'a, Oprentam'a ilk girdiğimde Allah sizi inandırсын peri padişahının mülküne düşmüş gibi oldum. Sanki bir tılsım, ne sihirdir ne keramet! Gördüğüm her bir şey, beni hayretlere gark ediyor; satın aldığımız her bir şeye, bayram çocukları gibi seviniyorum (İlhan “Haco” 406).

Romanın diğer figürlerinden biri olan ve Şam'da bir Rum okulunda muallimlik yapan Aristidi Efendi ise yirminci asrın başında, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İzmir'de bulunmuştur. İzmir'deki Rum okullarından birinde mubassır; yani düzeni sağlamakla görevli bir kimse olarak çalışmıştır. O zamanın edebiyat çevrelerine de yakındır ve tanımadığı kimse yoktur:

⁶ “13 Mayıs 1919 günü, öğleden sonra Iron Duke zırhlısı ile İzmir'e gelen İngiliz Akdeniz Filo Komutanı Amiral Galthorpe'nin vakit geçirmeden, Komodor Fitzmaurice (İngiliz), Tümamiral Duvauroux (Fransız), Albay Maglino (İtalyan), Dayton (Amerikan) ve Mavrudis ile yaptığı bir görüşme sonucunda, Fransızların Foça'daki bataryaları, İtalyanların Karaburun, İngilizlerin Kösten Adası, Yunanlıların ise Sancakkalesi Tabyasını 120 kişilik müfrezelerle işgal etmeleri kararlaştırılmıştır. Bu kararın 14 Mayıs sabahı, saat 9'da İngiltere'nin İzmir konsolosu James Morgan tarafından İzmir Valisi İzzet Bey'e, Albay Smith tarafından da 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya tebliğ edildiği bilinmektedir” (Karayaman 7).

⁷ “Eş cinsel kız veya kadın, sevici.” <http://lugatim.com>

Ekmekçiabaşı Kıraathanesi'nden, Mevlevi Şeyhi Nureddin Efendi'yi ve 'muhiplerini' hatırlıyor; Tokadîzade Şekip, Hüseyin Avni, Hafız İsmail beyleri! Sonra o dergi, hani canım Müstecabîzade İsmet bey yayınlıyordu ya, işte o! Efendim 1324'te miymiş neymiş, bir gün... Fazla sürmemişti, Hıyaban'da, daha önce Gencine-i Edep'de, Feridun hakkı imzasıyla çıkmış yazıların, ona ait olduğunu buldu çıkardı (İlhan "Haco" 17).

Ancak savaş sırasında İzmir'deki edebiyat çevreleri dağılacaktır. Ekmekçiabaşı Kıraathanesi kalmayacaktır. Askerî Kıraathane de aynı şekilde kapanacaktır.⁸ Eski sohbetler bitecek, birbiri ardınca çıkıp batan o mecmualar ise yok olacaktır. Şair, edip kim varsa bir köşeye çekileceklerdir.

Haco Hanım, 1912-1913 gibi İzmir'e gelin geldiğinde vakit, akşam ezanı vaktidir. Frenk Mahallesi'nden Konak'a gitmektedirler:

Kupanın camından, ne gördüysem şaşıyorum. Ziya bolluğundan zaten şaşkına dönmüşüm ya, onu sayma, esas beni serseme çeviren, kalabalık, atlı tramvaylar, bir de deniz vapurları. hepsini ilk görüyorum. Yağmur, sinsi sinsi yağıyor. Aldıran kim? Ahali kahvelere dolmuş, sevkinde safasında: Kimisi mağaza mağaza gezmektedir, kimisi faytona kaykılmış, seyran sekiyor (İlhan "Haco" 368).

Haco Hanım Vay'ın bir başka kişisi olan Müzeyyen Hanım ki Emrullah Raci Bey'in hanımlarından biri olur, Şam'da iken İzmir'i özler ve Şam ile İzmir'i karşılaştırır. İzmir, daima üstün gelecektir. Onun için İzmir bambaşkadır. Şam'ın namını işitmiştir; fakat buraya gelince bir sefaletle karşılaşır. İzmir'i mumla arar. Özellikle Bozyaka ve Narlıdere'deki gezintileri unutamaz. Bel kalınlığında akan sular ve nar bahçeleri aklından bir türlü çıkmaz (İlhan "Haco" 62).

Roman kişilerinden Doktor Feridun Hakkı, aslen İzmirlidir ve bu şehirde okumuştur. Liseyi bitirdiği sene, İzmir'in ışıkları temmuz sıcağından erir bir hâldedir. Rum çocuklarının mahalle aralarında taşlayıp kızdırdıkları Deli Andon, orguyla beraber rıhtıma yaklaşmış, Girit havaları çalmaktadır (İlhan "Haco" 88). Asker tabip olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin cephesinde bulunmuş, Kanal Harekâtı'nda, İkinci Gazze Muharebesi'nde seyyar sahra hastanelerinde görev yapmıştır. 1918 senesinde ise tebdilihava için Şam'da bulunur. O, Şam'da iken Ekim 1918'de Şam,

⁸ "Askerî Kıraathane'de Bıçakçızade Hakkı, Baha Tevfik, Şahabettin Süleyman, Yakup Kadri, Hamit Suphi ve Bezmi Nusret gibi yeni edebiyata yakın yazarlar, Ekmekçiabaşı Kıraathanesi'nde Mevlevi şeyhi Nurettin, Tokadîzade Şekip, Müstecabîzade İsmet ve Hüseyin Avni gibi Mevlevilik veya Bektaşiliğe yakın gelenekçi yazarlar toplanırken, medrese erbabı ise Tilkilik'teki kıraathanelerde toplanmaktaydılar" (Başaran; Sarıbey Haykiran 14).

Osmanlı Devleti'nin elinden çıkar. O da bir süre sonra İzmir'e dönmek zorunda kalır. Aslında Şam'dan ayrılmayı hiç istememektedir:

Tebdilihava alır almaz, herkes gibi kapağı silaya atacağına, ahval-i hazıra dolayısıyla seyrüseferin rabıtasızlığını ileriye sürüp Şam'da zivlemesi neden? Karısının buyurgan bilgiçliğine, yukardan ilgisine katlanabilmesi, artık son derece güç. Belki de imkânsız. Kızını ne kadar özlemiş olursa olsun, Cevahiroğlu Konağı'nın⁹ o bezdirici ciddiliğine dönmek istemiyor. Hele çöl savaşlarının, ateş çemberinden geçtikten sonra, hiç çekemeyecek (İlhan "Haco" 13).

Ancak, Şam elden gidince dönmek zorunda kalacaktır. Döndüğü İzmir, bıraktığı İzmir değildir. Doktor Feridun Hakkı, işgal tehdidi altındaki Şam'dan çocukluğunun barış İzmir'ine dönememiştir. İşgal tehdidi altındaki başka bir Osmanlı şehrine dönmüştür (İlhan "Haco" 144).

Osmanlı Şam'ının son günlerinde Arapların takındığı aşağılayıcı tavır, bu sefer İzmir'in yerli Rumlarında hem de daha beter bir hâlde görülmektedir. Feridun Hakkı bu sebeple eskiden gittiği meyhanelerden ayak kesmeye başlar. Yerli Rumlar, şamatacı bir küstahlık içerisinde: Rumlar hem yaygaracı hem pervasız: kafayı çekip çekip 'beşli'ye davranıyorlar; degav, degav, degav, havaya ateş! Geçen Pazar günü Çayırılıbahçe'deki Memiko Niko'nun meyhanesinde, bu yüzden vukuat çıktı: devriye polisi müdahale edince, dört bin kadar Rum karakolu basıyor, bir polis şehit, iki bekçi yaralı (İlhan "Haco" 150).

Bu sıralarda dahi Kordon¹⁰ tenha değildir. İzmir'in Yunanlar tarafından 15 Mayıs 1919'da işgal edilmesini izleyen aylarda da Kordon boyu hep mahşerî bir kalabalık içinde olacaktır. Kol kola "piyasaya çıkmış" Rum, Ermeni ve Yahudi çiftler vardır. Seyyar dondurmacıların beyaz arabaları çevresinde, sıra kahvelerin ışık süsleri altında çoluk çocuk nohut gibi ter döken akşamcı "makulesi" bu kalabalığı oluşturmaktadır (İlhan "Haco" 293).

⁹ Romanın başlarında ismi Cevahiroğlu Konağı olarak verilen konak, romanın ileriki kısımlarında Cerrahoğlu Konağı olarak anılacaktır. Feridun Hakkı'nın amcası Hulusi Bey Cerrahoğlu diye anılsa da bu, aslında doğru bir lakap değildir. Romanda kendisinin Çinelî Deveci Haydar'ın oğlu olduğundan bahsedilir. Babası ayağında potur pantolon, belinde kuşak, keçe külahlı, pasaklı bir köylüdür. Kendisinin giyimine kuşamına aşırı özen göstermesi bunu örtmek istemesindedir. Deveci lakabını unutturmak için çok çaba harcamıştır. Büyük dedelerine "Cerrahoğlu" dendiğini kendisi uydurmuştur Oysa Çine'de Feridun Hakkı'nın amcası Hulusi Bey'i bugün dahi Deveci Haydar'ın oğlu diye bilirler (İlhan "Haco" 203).

¹⁰ "Şehrin körfez kıyısından içeriye doğru en çok genişlediği yer, Kızılçullu deresinin körfezin bitim yerine yaydığı üçgen şekilli delta üzerindedir. Alsancak'ta kuzeye doğru ilerleyen Kızılçullu deltasının doğusundaki koy şimdi İzmir'in ticaret limanı ve ona bağlı tesislerle donatılmıştır. Deltanın batı yarısında, Alsancak ile Konak Meydanı arasında uzanan birbirine paralel birkaç Kordon İzmir'in en canlı kesimini oluşturur. Konak Meydanı'nın güneyinden başlayarak Eşrefpaşa doğrultusunda, Basmahane'den de İkiçeşmelik doğrultusunda yükselen kesimler Kadifekale'nin (186 m.) yamaçlarına kadar çıkar" (Tuncel 524-526).

Kordon, kıyı şeridi anlamına gelen bir tabirdir. Kordon boyu ise denize kıyısı olan şehirlerde kıyı boyunca uzanan imarlı yola denir.¹¹ Burası bir piyasa; yani yol üzerinde gidip gelerek gezinme yeridir. Feridun Hakkı, şam'da iken Baradâ Nehri kıyısında yürümekten hoşlanırken İzmir'e dönünce bunların yerini Kordon'daki piyasalar alır:

Yenikale'nin orada, batan güneşin bıraktığı, yangın kızılığı: yer yer, incir moru; parça parça haşhaş pembesi. Böyle durgun akşamlar, sandal safasına elverişlidir; nitekim göremediye de mendirek çevresinden armonik sesleri duydu, delifişek kadın gülüşleri, Rumca nağralar: 'Yassu vrel'. Kordon boyunda iğne atsan yere düşmez, öyle kalabalık (İlhan "Haco" 308).

Kordon'un تنها ve sessiz olabilmesi için karanlık bir yağmurun yağması gerekir. Bu yağmur bir su tozunu andırır. Su tozundan ince bir sis etrafı kaplamıştır. Havagazı lambaları, mavi nilüferler içinde yüzmektedir (İlhan "Haco" 155). İzmir'in yağmuru bu şekildedir.

İzmir'in güneşi, yağmuru kadar ayazı da vardır. Çok nadir de olsa görülen bu ayaz, kulakları ve parmak uçlarını ince ince ısırır cinstendir. Ayaz, cam gibidir ve insanın elini yüzünü neredeyse kesmektedir. Körfez'de düşman donanmasının işaret ışıkları pır pır yanarken yukarıda yıldızlar buz tutmuş durumdadır (İlhan "Haco" 173). Mart ayının başlangıcında ise kaba bir lodos başlar, Körfez'i allak bullak eder. İlk yıldızların görünmeleriyle kaybolmaları bir olur. Feridun Hakkı, arkadaşı Rüknettin şahap ile birlikte Sporting Kulüp'ün camlarından zambak moru karanlığa bakar. Batıda mermer laciverdi bulut yırtıkları vardır. Bu yırtıklardan kanlı ateş sarıları, **yaldızlı** eflatunlar çıkar (İlhan "Haco" 174). On gün sonra ise İzmir'e bahar gelir. İştahlı ve adamakıllı çalışkan bir güneş, şehrin kiremitlerini kurutmaya başlar:

"Aydınlığın hem rengi değişti hem ağırlığı boz ve kirlili sarı, yerlerini pembe ve yeşille paylaştılar. Işık hafifledi, kutulara sokuldu. Maballe aralarında, kapı önlerine iskemle atıp kanaviçe işleyen kadımlar. Esrarengiz çiçek kokuları" (İlhan "Haco" 176).

Baharla birlikte Hisarönü'nde de telaş başlar. Lokum pembesi, sırmalı bir aydınlık vardır artık. Akşam olunca bu aydınlık ışığını azar azar yitirir. şadırvanda ise ağır Müslümanlar vardır. Hisarönü denilen bölge, adını aslında Hisar Camisi'nden almaktadır.¹² Attilâ İlhan, bu camideki Müslümanları da tasvir eder. Gösterişli, görkemli sarıklarının altında yamyassı ezilmiş başlarıyla,

¹¹ <https://sozluk.gov.tr/>

¹² "Kessin inşa tarihi bilinmemekle birlikte şehrin âbidevi ilk yapısı kabul edilen Hisar (Yâkub Bey) Camii 1813, 1870, 1881, 1890 ve 1927 yıllarında onarılmıştır. Merkezî kuruluştaki harimle kuzeyindeki yedi kubbeli son cemaat yeri ve minareden oluşur." (Kuyulu 526-529).

parmakları şakır şakır tespih, suratları çepeçevre sakal hâlinde insanlar abdest almaya hazırlanırlar. Başlarının üzerinde ise güvercinlerin yanardöner ağı vardır. Batıya döndüklerinde barbunya kızılıyla, doğuya döndüklerinde ebruli mor ile karşılaşılırlar. Devlet dairelerinde işlerini takip eden kimseler ise Yemişçiler Çarşısı'ndan gerekli azığı hazırlamış evlerinin yolunu tutmuşlardır (İlhan “Haco” 178).

Attilâ İlhan, romanının bir yerinde “Müslüman İzmir” ifadesini kullanır ve Müslüman kelimesini de özellikle tırnak içine alır. Bu durum, hemen akla “Gâvur İzmir” tabirini getirir.¹³ Kısacası yazar, “Gâvur İzmir” tabirinin karşısına “Müslüman İzmir”i koyarak bu kent Müslümanlarının da olduğunu, onların da kendince hayatlarının olduğunu ifade etmeye çalışır. Akşam, “Müslüman İzmir”in üzerine ince toz mürekkep hâlindeki yağışını sürdürür. Çok geçmeden Arnavut kaldırımlı, kargacık burgacık sokaklar zulmetlere; yani karanlıklara gark olur. Yatsıdan sonra, ellerinde fenerle gece oturmasına giden mahalle kadınları görülür. Pazvant; yani gece bekçisi ise köşebaşında sopasını güp güp yere vurmaktadır. Tüm bunların arasında başıboş köpek sürüleri ise sokak sokak dolaşmaya devam ederler (İlhan “Haco” 219). Bu, bir Müslüman mahallesidir. Kafesleri belli belirsiz aydınlanan ahşap evlerle doludur. Cumbalardan aşağıya basamak basamak çocuk ağlamaları dökülür. Mecalsiz annelerin uyku ninnileri işitilir. Bu seslere dip odalarda unutulmuş inmeli dedelerin karanlık öksürükleri karışır. Ramazan ayında bu “Müslüman İzmir” sahura kalkar. Sokak aralarından uzun süre bastırılmış haklı bir kırgınlığın ansızın taşması gibi davul sesleri yankılanır. Gece sırlı yeşil ve mürekkep moru rengindedir. Gizlice dağılan sıcak nem, rahatsızlık veren ve yapışkan bir hummalı teri hâlinde, insanların suratlarına sıvanmıştır. Şehir zindan karanlığındadır. Bu yüzden yıldızlar sanki çok yakındır. Samanyolu ise elle tutulacak gibidir (İlhan “Haco” 279).

Hisar Camisi gibi Kadifekale¹⁴ de *Haco Hanım Vay*'da adı anılan yerlerden biridir. *Fena Halde Leman*'da Kadifekale'nin üstüne yığılan ışıklardan bahsedilirken bu romanda rüzgârın Kadifekale civarında topladığı köpek havlamalarından söz edilir (İlhan “Haco” 186).

Romanda zaman, Mayıs 1919 olur. Şehir, bir def gibi gerilmiştir. Ayafotini Kilisesi'nden en ücra sokaklara kadar Yunanların İzmir'e çıkmasının bir an meselesi olduğu yayılmaktadır:

¹³ Kentin Türk olmayan unsurlarının oturduğu bölümlerine ve özellikle Avrupa şehri görünümü aksettiren kesimine Türkler “Gavur İzmir” demişlerdir (Bulut 9).

¹⁴ *Kalelerden en erken tarihli olan ve İskender'in haleflerinden Lysimakhos tarafından yaptırıldığı söylenen Kadifekale (Yukarı Kale) şehrin güneyindeki Kadife (Pagus) dağının üzerinde kurulmuştur* (Kuyulu 526-529).

“*Düvel-i Muaazze’ama’nın kararı buymuş! Aynaları pudralı berber dükkânlarında, karanlık sakallı birtakım Rumlar, iri istavrozlar çıkarıp filiz kolonyası, cigara külü ve tıraş sabunu kokularını alt üst ederek yemin ediyorlar. Kemeraltı buzursuz?*” (İlhan “Haco” 201).

Gurup vakti bakıldığı zaman Körfez’deki ecnebi zırhlıları görülür. Bu zırhlılar insana parlak bakır kızılına oyulmuş siyah karaltılar hâlinde görülür. Gurup, Körfez’deki zırhlıları adeta tutuşturmuştur. Denizin üzerinde **yaldızlı** turuncu bir pus vardır. Bu pusu yer yer yırtan telkâri gümüş savaş gemileri vardır. Harekete hazır durumdaki bir savaş gemisinin bacalarından, kalın, kıvamlı, kat kat bir duman taşmaktadır. Dumanın çıkmasıyla suyun yüzüne katran gibi yayılması bir olur (İlhan “Haco” 216).

Haco Hanım Vay’da sık sık Rumların hâl ve tavırları hakkında da bilgi verilmiştir. Genellikle sarhoş olarak görülen Rum delikanlıları armonika çalarlar. Sokaklarda havagazı lambaları yanar ve kaldırımları öbek öbek aydınlatır. Rum delikanlıları, her öbeğe denk geldikçe tepeden tırnağa havai mavi bir **yaldıza** bulanırlar. Bu öbekten çıktıklarında ise yosun kokulu ve yapışkan karanlıkta suratları kaybolur (İlhan “Haco” 211). Yunan askerî üniformasını giyen Rumlar, Karataş Karakolu mürettebatından polis Salih Efendi’ye saldırırlar. Hadise, Karakaş’taki Ermeni kilisesi dolaylarında olur. Gece, alafranga saat on raddeleridir. Salih Efendi, kilise yokuşundan yukarı çıkarken silahlı beş Rum, onun üzerine atılır. Salih Efendi’nin beylik tabancasını ve palaskasını alıp taşla onu elinden yaralarlar (İlhan “Haco” 212).

İşgal günü gelir. Romanda, İzmir’in işgali Feridun Hakkı’ya telefonla arkadaşı Rüknettin Şahap tarafından haber verilir. Ulaştırdığı haberler Feridun Hakkı’nın tahminlerinin de üstünde kötüdür:

“... *İzmir’in Rum abalisi, Ayafotini’de içtima hâlinedir, evet! Yunan Konsoloshanesi’nden, Kırye Mavrudis gelmiş, bunlara Venizelos’un beyannamesini kıraat etmiş, gözyaşları içinde dinlemişler*” (İlhan “Haco” 225).

İzmir’in Yunanlar tarafından işgali, Şam-ı Şerif’in İngilizlerce işgaline hiç benzemez. Feridun Hakkı için bu durum ağırlı olur. Onun ruhunda günlerce bu işgalin ağırlığı kalır. Vapura bindiği zaman ise Körfez’deki İtilaf donanmasının zırhlılarını seyretmek zorunda kalır. Yenikale açıklarında, şafaktan kalma sedef pembesi bir sis vardır ve bu sis hızla eriyip dağılır. Şirket vapuru Körfez’deki İtilaf donanması arasından, Karşıyaka’ya doğrulur. Feridun Hakkı ise her vapura binisinde, ön güverteye oturup zırhlıları seyreder (İlhan “Haco” 239).

Her Şeye rağmen İzmir’de hayat devam eder. Tramvaylar, gölgelerini bir lambadan ötekine devrederek uzun aralıklarla geçerler. Turuncu bir ay, koskocaman bir Şekilde doğmuştur. Körfez’in durgun sularına, esrarlı bir konyak aydınlığı sıvar:

*“Işıkları pır pır zırbaları **yaldız**a bulayarak hayalet bir donanma yaratıyor. Limandan, diken diken bir istibot ığlığı. Kaçtan bağlamış kara bir Őilepte, armonik alıyorlar. Büyük gece” (İlhan “Haco” 255).*

Gündüz olup da **güneş** yükselince pus aralanır, İzmir’de göz alıcı **ışık** ağlayanları başlar. Bu ağlayanlar mağaza vitrinlerine, yazıhane camlarına, grl grl boşalır. rettiği yansımalar ise “namütenahi” **ışık** titreşimleri oluşturur. Bu titreşimler gelip giden faytonların Őapkalı papyon kravatlı levanten tüccarların, duvar diplerine emelmış, sigara içerek bekleyen Müslüman hamalların üzerine ince bir **gümüş** tozu hâlinde yağar. **Parıltı** ylesine Şiddetli, öylesine yoğundur ki Feridun Hakkı bir an için, içbükey bir **aynanın** içinde seyahat ettiğini zanneder. evresinde belirip kaybolan ne varsa sanki dev bir **aynanın** derinliklerindedir. Bütün bunlar esrarlı yansımaların yarattığı hayallerdir (İlhan “Haco” 283). Tüm bu betimlemeler ve nitelemeler, yine Ahmet Hamdi Tanpınar’ı hatırlatır. Onun da “yaldız, güneş, ışık, gümüş, parıltı, ayna” kelimelerini sevdiği bilinmektedir. Attilâ İlhan için İzmir Körfezi ne ise Ahmet Hamdi Tanpınar için de İstanbul Boğazı odur. Aynı Şekilde, Attilâ İlhan için İzmir Şehri ne ise Tanpınar için de İstanbul odur. Dolayısıyla her iki yazar farklı Őehirlere baksalar da neredeyse aynı Őeyi görmektedirler. Tanpınar için Boğaziçi her Őeyden önce bir zevk ve slptur. Asırlarca zevkimiz, duygularımız ve hayat görüşümüz bu lacivert ve **yaldız parıltılı** suların kenarında olgunlaşmıştır. Tanpınar’a göre biz Boğaziçi sularının saatle, aydınlıkla değişen manzaralarını seyrederek zevkimizi geliştirdik. Zengin imparatorluk, kaybettiğimiz için Şehit diyebileceğimiz Rumeli ve elimizde olmasına rağmen yara almış olan Anadolu, dört bir yandan Boğaziçi’ne akmıştır. Orada, hayatın bize mahsus olan Őekillerini doğurmuştur. Ona göre biz, aşka ve lme Boğaziçi kıyılarında esas manasını vermişizdir. Boğaziçi, tıslımlı bir **aynadır** ve bu aynaya ikbalin altın dşeli merdivenleri, talihin cilveleri, hasretler, gurbetler ve Őifasız uzletler akseder. Böylelikle, camilerimizde, eşmelerimizde, bestelerimizde, hayatı güzelleştiren her gayretimizde ayrı ayrı manalarla glen o ilahi sırlara ait ehreyi alırlar (Tanpınar “Edebiyat” 411). Yine, Tanpınar’ın *Akşam* isimli Şiirinde Boğaz sularının insanların üzerindeki bıraktığı etki dile getirilmiştir. Akşamın tasvir edildiği Őiirde, Boğaz yalılarının camlarına akseden akşam **güneşinden** bahsedilir. Camlar tutuşmaktadır, nkn bu **ışık** bir ateşe benzer (Tanpınar “Şiirler” 61). İnsanlar, yalılarından sisli lodos sabahlarını, **ışığın** bir kanlı cümbüş hâline getirdiği akşamları, karşı sahilde kayaların vcoda getirdiği kararmış **gümüşten** yalnızlıkları seyrederek (Tanpınar “Yahya” 136). Boğaz’da etraf sakin bir **parıltı** hâlini alır (Tanpınar “Huzur” 219-220).

Görüldüğü gibi, Attilâ İlhan ve Tanpınar'ın şehirleri farklı olsa da kelimeler ve benzetmeler hep aynıdır.

Haco Hanım Vay'da zaman, 1919 Ağustos'unun başlangıcıdır. İzmir'in aşırı sıcakları başlamıştır. Hristiyan ahali, canını deniz hamamlarına atmıştır. Deniz, yeşile çalan kalın cam mavisi, üzerinde en ufak bir kıpırtı görülemez. İmbat çıkıncaya kadar böyle dümdüz kalacaktır. Körfez'deki ecnebi zırlılılar, hararetin su yüzündeki buğusundan saydam bir zarın arkasındaymış gibi titreşirler. Zırlılıların çizgileri kesinliklerini ve katılıklarını kaybedip bir rüya müphemiyetine kayarlar. Sanki bu donanma çelik gemilerden oluşmuş değildir. Sanki bu görülen şey, ateş zerrecikleri hâlinde yağın güneşin, ufukta yarattığı tehditkâr bir seraptır (İlhan "Haco" 288). Bu arada 23 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da bir kongre düzenlemiştir. Feridun Hakkı bir taraftan vatanla ilgili bu tip haberleri takip ederken diğer taraftan da Madam Kathina'nın evinde Emrullah Raci Bey'in eşlerinden biri olan Haco Hanım'la buluşma planları yapmaktadır. Ağustos ayının başıdır. Güneş hayli yükselmiştir. Denizsin sinsisi nemi, tuzlu sarı bir duman hâlinde şehri kaplamıştır. Sokak aralarında ise tütün, kuru incir ve kuru üzüm kokuları vardır (İlhan "Haco" 291).

- **İzmir'in Semtleri / İlçeleri**

- a. **Çeşme**

Fena Halde Leman romanının ilk sayfaları okunduğunda mekânın İzmir'in **Çeşme** ilçesi olduğu görülür. Zaman ise 1971 Temmuz'dur. Çeşme'nin gece ve gündüzü hakkında bilgi veren anlatıcı, gündüzleri Çeşme'nin çok rüzgârlı olduğundan bahseder. Ancak, romanın başladığı ilk gece buna muhalif olarak hava durgundur, ay ışığı ise camlardan içeri boşalarak odayı gümüş mavisi bir aydınlığa boğmaktadır (İlhan "Fena" 9). Ertesi gece ise Çeşme'de meltem; yani karadan denize doğru esen rüzgâr çıkmıştır. Öyle ki bu meltem kasabanın içlerinden ve çevredeki bağlardan kof; yani güçsüz köpek havlamalarını anlatıcının kulağına taşımaktadır. Burada, Çeşme'nin kasaba olarak nitelendirilmesi ilgi çekicidir. Aslında Çeşme, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda İzmir'e bağlı bir ilçedir. Ancak bu ilçenin geçmişine bakıldığında köy ve kasaba olarak geçtiği görülmektedir.¹⁵ Attilâ İlhan'ın bu ilçeyi daha çok kasaba olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

- b. **Karşıyaka**

Karşıyaka'dan bahsetmeden önce Attilâ İlhan'ın bu semtte okuduğu ayrıntısını hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla, Attilâ İlhan Karşıyaka'yı çok iyi bilmektedir. *Fena Halde Leman* romanında

¹⁵ Çeşme, Fatih Devri tahrir defterlerinde Aydın sancağı içinde ve İzmir'e bağlı padişah hasları arasında bir köy olarak yer alır (Aktepe 287).

anlatıcı çocukluğunun Karşıyaka'sından bahsederken Osmanbey Gazinosu'nun adını anar.¹⁶ Karşıyaka'nın sosyal ve kültürel ortamı için önemli bir mekân olan gazinonun bahçesinde anlatıcı hurma ağacı taşladıklarını hatırlar. Çocukluğunun Karşıyakası su mavisini bir sığağa sahiptir. Gazinodayken sahilde denize girenlerin çığlıkları duyulabilir (İlhan "Fena" 14).

Karşıyaka, akşamüstü güneşin batışı sırasında aldığı görünüm ile de dikkat çeker. Orada güneş bütün debdebesi ile batar:

"Batı ufkunda, turuncudan bronz yeşiline renk fıskiyeleri, birbirinin içinden fıskırıp, sessiz çağlayanlar oluşturarak kat kat dökülüyorlar. Çatalkaya, zakkum pembesine çalan havai eflatun. Deniz, körfezin içlerine gelindikçe, erguvan rengi. Açık pencerelerden vuran akşam yeli, geminin perdelerini yapraklandırıyor" (İlhan "Fena" 23).

Fena Halde Leman romanında, bugün İzmir'in Karşıyaka ilçesinin bir mahallesi olan Bostanlı'dan da bahsedilmiştir. Romanın anlatıcısı, çocukluğunun Bostanlı'sını anlatırken "Deniz Bostanlı" diye bahseder; çünkü bu semtin eski adı Deniz Bostanlı'dır. Anlatıcının çocukluğunda bu semtte tramvay işlemektedir. Bu, Karşıyaka'nın üç tramvay hattından biridir. Diğer ikisi ise Naldöken ve Soğukkuyu'dur. Anlatıcının çocukluğunun geçtiği yıllarda Deniz Bostanlı'na ise Papaz denmektedir.¹⁷ Burası, savaş yıllarından önce hatırı sayılır bir eğlence yeridir. Akşamüstleri faytonlara binilir, Papaz Gazinosu'na çay içmeye gidilir. Şemsiyeli ve ipek eşarplı hanımlar, yalı boyundaki evlerin nazlı çocukları, iskeleye bitişik gazinonun havuzundaki kırmızı balıklarla ilgilenirler. Bunun yanı sıra sundurmanın çatmaları arasında başıboş dolaşan şebek maymununa bakarlar. Ona avuç avuç fındık fıstık verirler. Bir cep nohut çekirdeğin fiyatı ise yüz paradır (İlhan "Fena" 29).

Savaş yılları geldiğinde ise darlık ve kıtlık Papaz Gazinosu'nu etkilemeye başlar. Artık tenezzüh; yani gezinti arabalarıyla İzmir'den kalkıp felekten bir gece çalmak için Bostanlı'ya gelen eski hovardalar kalmamıştır. Savaştan sonra ise köyün ötesindeki geniş düzlüklere bahçeli "banka evleri" yapılmaya başlanır. Papaz denen mahal, Deniz Bostanlı şeklinde anılır hâle gelir. Ancak romana göre, Papaz ile Deniz Bostanlı arasında dağlar kadar fark vardır. Önce İzmir'in yaşantısı Karşıyaka'ya sızdır, sonra da Karşıyaka'nın yaşantısı Papaz'a. Bu yaşam tarzı, her geçen gün

¹⁶ "Bir zamanlar Karşıyaka'da ticari hayat durgundu, ama eğlencede, dinlencede üstüne yoktu. İskelenin dibinde, mezeci Razi'nin büfesindeki ayaküstü yudumlara, karşı kıyadaki İsmet Gazinosu'ndan yükselen Hafız Burhan'ın gazelleri eşlik ederdi. Vapurdan iner inmez iskelenin solundaki geniş alan uzun yıllar gazinolara ev sahipliği yaptı, önce çalgılı sazlı Belediye Sahil Gazinosu'nda, sonra Kaf Sin Kafli topçu Kampana Rıza'nın Tilla'sında tokuştu kadehler. Levanten Gazinosu, Köse Osman'ın Osmanbey Gazinosu, Hakkı Pirniyoti'nin gazinosu, Figo'nun Birahanesi, Enver Bey'in İlkbahar Gazinosu, Giritlinin Kahvesi, Hanımın Kahvesi yalı boyunu ve iskele civarını çeşitli dönemlerde şenlendiren diğer mekânlardı" (Atilla 2011).

¹⁷ Eskiden Papaz denilen Bostanlı semtindeki derme çatma balıkçı meyhaneleri arasında Kör İsmail'in Yeri, bugün hâlâ dilden dile anlatılır. (Atilla 2011).

Papaz'dan bir şeyler götürür, Deniz Bostanlı'sına ise bir şeyler getirir. Artık, atlı tramvaylar kalmamıştır. Tenha yalı sakinliği bitmiştir. Bu sakinlik, otobüs, dolmuş gürültüsüyle paramparça olmuştur. Yeni mahalleler, yayıldıkça yayılır. Kıyıda, sekiz katlı yalı apartmanları görülmeye başlanır (İlhan “Fena” 29). 1970'lerde ise İzmir sosyetesini, Karşıyaka'yı terk edeli çok olmuştur. Artık bu tip insanlar Alsancak'ta yaşamaktadırlar.¹⁸ Deniz Bostanlı'sında o eski bahçeli yalılar yerini apartmanlara bırakmış olsalar da bütün olumsuzluklara rağmen bu semt, anlatıcının gözüne güzel gözükmektedir. Karşıyaka kıyısında, Ege Yat Kulübü'nün dirseğinden dönüldüğünde şehir gittikçe denizin ve göğün egemenliğine girer. Önemi yitirir ve uysallaşır. Deniz Bostanlı'sına doğru ise eski bahçeli yalılar yerlerini apartmanlara terk etmiştir. Sıra sıra palmiyeler, çürümüş yosun kokusu, etraftaki tenhalık, deniz ufku, bütün bunlar, hile, kalleşlik ve hınçla dolu bir yaşantıdan bir başkasına, her şeyin hoşgörüsüyle ele alındığı bir iç yaşantısına geçildiği izlenimini doğurur (İlhan “Fena” 47).

Karşıyaka, mübadele öncesinde çok sayıda Rum'un yaşadığı bir yerleşim yeri idi.¹⁹ Mübadele ile birlikte Rum ahali Yunanistan'a gitmiş, onların bıraktıkları evlere ise Rumeli'den göçmüş muhacirler yerleştirilmek istenmiştir. Ancak, *Fena Halde Leman* romanında Leman'ın kayınpederi olarak tanıtılan ve ölmüş bulunan Emrullah Raci Bey, Karşıyaka'daki bir Rum tacirin bırakıp gittiği konağı muhacirlere bırakmak yerine, hile ile kendi malı yapan hilekâr bir adam olarak tanıtılmıştır. Zaten, *Fena Halde Leman* romanının öncesi niteliğinde olan *Hacı Hanım Vay*'da da Emrullah Raci Bey, Şam'da Devlet-i Aliyye'nin aleyhinde çalışan, Şukrî el Eyyûbî gibi “hainlerle”, sürdürdüğü ilişkileri ile tanınacaktır. Şam'da bu yaptıkları ile yetinmeyecek, İzmir'e döndükten sonra ise Yunan beyleri ile iş birliği yapacaktır.

Fena Halde Leman romanında Leman'ın gelin olarak geldiği ev, etrafı siyah çam ağaçlarıyla kuşatılmış, Çamlık Mahallesi'ndeki evdir.²⁰ Aile, yılın dört ayını Urla'daki bağ evinde geçirirken geri kalan kısmını ise Çamlık'taki köşkte geçirirler. Leman, Çamlık'taki gecelerden birini şöyle anlatır:

“Gece, kendi başına kalınca uzaysal görkemine kavuştu. Şimşekler de efsane boyutlarına! Yukarıdan camları titreten dehşetli gök gürültüleri, şiddetinden dalları kıran bir yağmuru da beraberinde sürükleyerek. Koyu karanlıkta daha heybet kazanan şimşekler, röntgen moru dillerini,

¹⁸ Dünden bugüne Karşıyaka'da özellikle kıyı kullanımında gözlenen değişimler hakkında bilgi için bk. Begüm Erdoğan, “Bir Kıyı Yerleşmesinde Kimlik Dönüşümü: Tarihsel Süreç İçinde Karşıyaka'nın (İzmir) Kıyı Kullanımında Gözlenen Değişimler”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 21 / 2, (2012), 37-47.

¹⁹ “22 Ocak 1892 tarihli sayım sonuçlarına göre Karşıyaka'ya bağlı mahalle ve köylerde 966 hanede, 1.778 İslam, 1.002 Rum ve 219 Ermeni olmak üzere toplam 3.965 kişi yaşamaktaydı. Ancak, bir sayfiye mekânı olma özelliği taşıyan Karşıyaka, nüfusunu bahar ve yaz aylarında bu sayının çok daha üstüne çıkarmaktaydı” (Sormaykan 16).

²⁰ “Bu dönemde Alaybey Mahallesi, orta gelir grubunun yer aldığı, Çamlık Mahallesi yüksek gelir grubunun yer aldığı, Donanmacı Mahallesi ise ticari etkinliklerin yer aldığı bir bölge olmaya devam etmiştir” (Erdoğan 41).

görülmemiş havasızlık ve edepsizlikle uzatıp, sessiz ve çabuk, vücutlarımızı yalıyorlar” (İlhan “Fena” 227).

1950’li yıllarda, Çamlık Mahallesi’nde Haco Hanım’ın ölümünü izleyen o günlerde bitmek bilmeyen bir sonbahar vardır. Dumanı tüten iri çekirdekli yağmurlar eski Çamlık’ın, kendi hâline terk edilmiş bahçelerine yıkılırlar. Tüylü kasımpatıları ise renkli kafalarını sallarlar, mahcup hanımcıları bu yağmurda uslu uslu ıslanırlar (İlhan “Fena” 270). Karşıyaka Çamlık Mahallesi, özellikle yaz geceleri ortaya çıkan mehtap mavisi gölgeleriyle *Fena Halde Leman*’da insana büyü bir yermiş gibi anlatılmıştır.

Haco Hanım Vay romanında da Karşıyaka semtinden bahsedilir. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Feridun Hakkı, evlendiği amcasının kızı, amcası ve yengesi ile birlikte bir konakta otururlar. Harp sırasında Feridun Hakkı’nın amcası ve yengesi, karı kocayı konakta bırakarak yeni satın aldıkları Karşıyaka’daki yalaya geçerler. Bu bina kâgirdir; yani taş veya tuğladan yapılmıştır. Bahçesinde aslan heykelleri vardır. Balkon tamamen köpek üzümü; yani böğürtlenle kaplıdır (İlhan “Haco” 157). Feridun Hakkı’nın amcası Hulusi Bey ile eşi, yalaya eski yaşama düzenlerini de götürmüşlerdir ya da asıl götürdükleri eski hayatlarını yıllardır için için kemiren birtakım görünmez böceklerdir. Anlatıcı, bu böcekleri asrılık böcekleri olarak tanımlar. Bu böcekler, eski hayat saltanatının günün birine olanca görkemiyle göçmesine sebep olmuşlardır (İlhan “Haco” 160).

İzmir’in işgalinin ardından ise Karşıyaka, herkesin ağzında “Kordelia” olarak anılacaktır.²¹ Bu arada Haco Hanım ve ailesi de Karşıyaka’ya taşınma kararı almışlardır. Karşıyaka’da bir konağa yerleşen aile, bu konağa dünyanın parasını saymışlardır. Alafranga Osmanlı aileleri, beyzadeler ve kibarlar artık Karşıyaka’yı tercih etmektedirler. Haco Hanım ve ailesi gün geçtikçe derbeder bir çarşı manzarası arz eden Beyler Sokağı’ndan ayrılırlar (İlhan “Haco” 458). Ailenin Karşıyaka’da taşındıkları bu eski Rum evinin bir yel değirmeni vardır; yani rüzgârlı bir su tulumbası. Haco, bu yel değirmenlerinin Karşıyaka’daki pek çok Rum evinde olduğundan bahsetmiştir (İlhan “Haco” 463).

c. Urla

Fena Halde Leman romanında Leman, İzmir’deki hayatını anlatırken Urla’daki bağ evinden de bahseder. Bağ evinin etrafını çepeçevre dut ağaçları kuşatmıştır. Ev, ilk bakışta harap izlenimi verir, ancak hayatın günlük akışına uygun, çok kullanışlı taş bir yapıdır. İlkel olmasına

²¹ “*Doruklu (ülke) anlamına ve Kazık, kazıklı çitle çevrili yer, bahçe anlamına gelen Karşıyaka’nın tarihteki adı olan Kordelio, Karşıyaka yöresinin yerleşme alanı bölümlerinin bağlı bahçelik olan bir yöre olduğunu kanıtlamaktadır. Kordelio adının da Kord(a) bölümünün, özellikle kazıklı çit’e ve kazıklı çitle çevrili yer’e, bahçeye işaret ettiğini düşündüğümüzde, bu düşünce daha da pekişmektedir”* (Sormaykan 15).

rağmen, doğaya yakın olduğundan bütün konforu içerir. Evin, Rumlardan kaldığı tahmin edilmektedir. Leman, Urla'daki bağ evini anlatırken buranın nasıl bir yer olduğunu şöyle tarif eder:

“Yumuşacık yarasalar, bir felaket müjdesi gibi, kadife kanatlarıyla havada asılı kalırlardı. Gece, köpek havlamalarıyla dolar, içten içe su şıptırları, dal çatırtıları duyulurdu. Hele, mehtaplı gecelerde ayın doğuşunu hiç unutamam: Önce yaygın ve büyük bir kızılık doğuyu tutuşturur, kızılığın üzerinde dağların profili gittikçe belirginleşirdi” (İlhan “Fena” 175).

Ay meydana çıkınca ise şafağa kadar sürecek o renk kırımı başlamış olur. Yıldızlı lacivertten sütlü maviye kadar... Urla'nın gündüzü ise bir başka olur. Gün boyunca güneş, hayvanları, bitkileri ve insanları daha iyi vurabilmek için gökte çoğalır. İkindiye kadar kırılmaların, ışık titreşimlerinin sarsıntısından hiçbir canlı başını kaldıramaz. Her şeyde uğultulu bir dinginlik vardır. Uykuya yakın bir mahmurluk sürüp gider (İlhan “Fena” 176). Gece ise Urla'da hareketsiz yaprakların arasında kımlıdayan ateş böceğinin vaktidir. Uzakta ise köpekler vahşi bir şekilde ulurlar. Dörtmala bir atın nal sesleri gelir. Yankıdan yankıya hafifleyerek havada dağılır. Civarda ise bir baykuşun soğuk kahkahası işitilir (İlhan “Fena” 179).

Urla, *Haco Hanım Vay* romanında da ismi geçen yerlerdendir. Mayıs 1919'daki İzmir'in Yunanlar tarafından işgalinden önce, İzmir'in yerli Rumlarının rahat durmadıkları görülür.²² Civar adalardan savrulup Söke çevresinde Türk köylerini basarlar. Urla'da bir hiç yüzünden arbede çıkar. Bir körfez vapuru dolusu asker sevk edilir. Ayvalık ise son derece rahatsızdır (İlhan “Haco” 142). Rumlar, Urla'nın yanı sıra Ayvalık'ta Müslüman evlerinin altını üstüne getirirler. Devlete ait malları gasp ederler (İlhan “Haco” 167).

d. Tire

Haco Hanım Vay'da Tire, siyasi ve tarihî yönden ele alınmıştır. 1919'da yerli Rumlar rahat durmamaktadırlar. Roman figürlerinden birinin bir diyalog sırasında bahsettiğine göre, Makrakis isminde Giritli bir Rum, sürekli Türkleri tahrik etmektedir:

“Şu Rum Cemiyeti yok mu, hani Rabita-i Vatan mıdır nedir, onun reisi; köylerdeki Girit muhaciri Türkleri etrafında cemedip, Yunan işgaline müsaid zemin ihzarına gayret ediyor, anlaşıldı mı?” (İlhan “Haco” 191).

²² “Stefanopulos adında bir Rum doktorun kaşırtmalarıyla binlerce Rum da ellerinde Yunan bayraklarıyla İstanbul'daki Patrikhane'nin İzmir'deki uzantısı olan Aya Fotini (Saint Photini) Kilisesi'ne gelirler ve Metropolithane olarak da hizmet veren binaya Yunan bayrağı çekerler” (Keser 1639).

Romanda Tire, 15 Mayıs 1919 İzmir işgali sonrasında da ele alınacaktır. Yunanlar, 27 Mayıs 1919'da Aydın'ı işgal ederler.²³ 30 Haziran'da Aydın kısa bir süreliğine de olsa kurtarılır. Bu sırada işgal kuvvetleri Aydın'ı boşaltırlar. Birlikler Tire yöresinde toparlanmak istenir, ama toparlayamazlar. Aydın'daki yenilgi sindirilemez.

B- Paris

Attilâ İlhan'ın 1949'dan itibaren çeşitli aralıklarla Paris'e gidip geldiği bilinmektedir. Kendisi aralıklarla altı yıl Paris'te yaşamıştır. Dolayısıyla, Paris izlenimleri ve anlatımları hayali değil, gerçek intibalardır. *Fena Halde Leman* romanında, Nuri Uçarı (Paşa Nuri) tarafından Leman'a yazılmış bir mektuptaki Paris tasviri ilgi çekicidir. Müstesna bir Paris akşamının anlatıldığı mektupta, şehri göz kamaştıran bir maviliğin sardığından bahsedilir. Bu mavilik hakiki bir elektrik mavisidir. Nuri Uçarı, bu elektrik mavisinin nasıl bir şey olduğunu açıklama gereği duyar. Bu elektrik mavisini sanki bulvarda kaynayan orospuların sivri tırnak uçlarından fışkırarak cam, çerçeve, neon lambası, otomobil ve afiş ne bulursa ona bulaşır (İlhan "Fena" 58). Nuri, bu durumu mavi bir "hengâme" olarak nitelendirmiştir.

Leman 1947 yılında, yirmili yaşlarında olan ve Paris'te yaşayan bir genç kızdır. Asıl adı Leman değildir. O, bir Fransız'dır ve adı romanda Jeanne olarak geçer. Leman adını İzmir'de alacaktır. O, genç kız bakış açısıyla 1947 sonbaharını yaşayan Paris'i "çamurlu, pis koca bir köpek" olarak görmüştür (İlhan "Fena" 65). Paris soğuk bir şehirdir. Ağır sis yağınları, en ufak ışık parçasını bile oburca emip yok eder. Soğuk, burada alçak bir herif gibidir. Elinde kırbacıyla dolaşır (İlhan "Fena" 150). Leman'ın, yirmili yaşlarda olduğu 1947 Paris sonbaharı da bir o kadar soğuktur. Öyle ki St-Michel Bulvarı, görünmez buzların yansımasıyla için için parlamaktadır (İlhan "Fena" 77). Aslında Paris, ezelden beri aynı görüntüye sahiptir. Bu görüntü "bulanık" ve "dumanlı" kelimeleriyle ifade edilebilir. Kanı çekilmiş ışıklı reklamlar, gün ışığında iskelet gibi sırtırlar. Arduvaz damların canları sıkılmaktadır. Bu damların üzerinde evde kalmış kızlara benzer kupkuru kurumuş uzun oluklar bulunur. Hava kapalı, gri ve yoğundur (İlhan "Fena" 85). Paris'in yağmuru da normal değildir, vahşidir. Yağmur, hazırlığını yaparak gelir. "Delibozuk" şimşeklerini büyük bir hızla üreterek paldır küldür gelişir. Attilâ İlhan'ın, bu yağmurlu Paris tasvirindeki teşhis ve teşbih sanatlarını kullanmadaki ustalığı dikkat çekicidir:

"Nereden peydahlandılarsa birtakım obur bulutlar, hayasızca saldırıp uzakta yakında titreşip duran alçakgönüllü yıldızları, hafır hupur yediler. Savruk bir rüzgâr, havayı yapışkan bir nemle

²³ "30 Haziran'da kısa bir süre için kurtarıldı ise de 4 Temmuz'da yeniden işgal edildi. Nihayet 7 Eylül 1922'de kısmen yıkılmış ve nüfusu çok azalmış bir halde Türk kuvvetleri tarafından kurtarıldı. 1924'te aynı adı taşıyan ilin merkezi oldu." (Emecen, 1991: 235-237)

dolduruyor. Ürpertici, zaman zaman üşütücü bir serinlik, sıra ağaçların arasında, ıslak ıslak süzülüyor. Herkeste bir telaş, kimse gözünü gökyüzünden alamıyor, bastırıldı mı, bastırıyor mu? İlk damlaları kollayarak, çabuk çabuk, yakın kabvelere kaçışıyorlar. Selli sulu bir sağanağın, fosforlu dev bir kırkayak gibi, pırıl pırıl yaklaştığını görüyorsunuz” (İlhan “Fena” 104).

Leman doğma büyüme Parislidir, ancak yirmili yaşlarında bir Türk’le tanışıp İzmir’e gidecek ve yıllarca Paris’e dönmeyecektir. Bu Türk’ün adı Ekrem’dir. Ekrem, 27 Mayıs 1960’tan sonra Paris’te kalmış ve yurda dönememiştir; çünkü DP İzmir milletvekilidir ve yurda dönerse Yassıada’da yargılanacaktır. Leman, eşinin 1960’lardan sonra Paris’te ölmesi üzerine, yirmi yılın ardından bu şehre dönmek durumunda kalacaktır. Ancak, karşılaştığı Paris hiç bilmediği, henüz göremediği, keşfedemediği bir Paris’tir. Ansızın peydahlanmış bir pus, gökyüzünde yıldız namına ne varsa hepsini silip süpürmüştür. Camların ardında, delikanlı bir soğuk vardır. Bu soğuk incecik su tozlarını her taraf dağıtır (İlhan “Fena” 70). Leman, Paris’i yadırgamıştır. Paris’in karanlığı kendisini serseme çevirir. İzmir’den Paris gibi bir şehre gelmek onun dengesini bozar. Oje kızılı bir aydınlıkla kör bir karanlık “vırt zırt” yer değiştirir ve oturanı serseme çevirir. Özellikle İzmir gibi engin manzaraların ülkesinden gelen Leman için bu duruma alışmak zordur (İlhan “Fena” 73). Yirmi yıl boyunca güneşte yaşamış biri için Paris, tat kaçırıcıdır. Güneşli İzmir şehrinden alçak bulutların şehrine gelmek, Leman’ı allak bullak eder. Alçak bulutların ve ölgün renklerin doğurduğu kül rengi pus, sütlü bir gece izlenimi verir. Mayasını tutturamamış, yarım kalmış, soğuk bir gece vardır Paris’te (İlhan “Fena” 87). Güneş, Paris’te rengi atmış ve zavallı bir hâldedir. Dolayısıyla böyle bir güneşin gülümsemesi ise ancak solgun olabilir (İlhan “Fena” 142).

Fena Halde Leman romanında pek çok defa Paris geceleri tarif edilmiştir. Leman, Paris gecelerinden birini şöyle tarif eder:

“Besbelli zenci, kelleyi kazıtmış görünmez devlerin; kalın dudaklı canavar ağızlarıyla, üfleyip şişirdikleri, bir Paris gecesinin eteklerinde, çayımı içmeye başladım” (İlhan “Fena” 109).

Bir başka Paris gecesi ise mor ve vişneçürüğü rengindedir. Sağlıksız bir gerilimle çatırdar ve etrafa kükürt ve amonyak kokuları salıverir. Sokak boştur, karanlığı ise gevşek dokunmuştur. Yapılar köhnedir. Ayak bastıkça asfaltın hafif titrediği hissedilir. Yeraltından boğuk ve uzak uğultular işitilir. Bu uğultular, Paris’in karnını oyan metro katarlarından gelmektedir (İlhan “Fena” 265).

Paris’te mevsim sonbahardır; ama bu mevsim olması gerektiği gibi değildir. Dolayısıyla Leman için bu yadırgatıcı bir durumdur. İster istemez İzmir’i düşünür. Bu mevsimde İzmir’de, insanın iliklerine işleyen alaturka şarkılarıyla, ballı meyveleri ve parıltılı balıklarıyla hâlâ açık kıyı

kahvesi bulmak mümkünken Paris, çoktan kış mevsimine girmiş gibidir. Paris'te ciddi bir kış havası hüküm sürer. Bir güçlü el, renklerin sevincini ve sıcaklığını çabuklukla gözden kaybeder. Hepsini tekdüze bir bulanıklığa sokar. Bu yüzden de çevreye isli camlardan bakıyormuş hissi verir. Paris'te aydınlık yoktur, pis bir renk vardır. Bu ışık bulamacı olarak da tarif edilebilir. İşte bunlar insanın içini karartır (İlhan "Fena" 88). Yirmi yıl sonra doğup büyüdüğü Paris şehrine gelen Leman, şehri "pis, isli, mayasını tutturamamış, soğuk, ölgün, karanlık, puslu, gri" gibi ifadelerle tarif eder. *Fena Halde Leman* romanında Paris, genellikle soğuk ve ürpertici hâliyle karşımıza çıkar. Hava, insanın üstüne üstüne gelir. Yalın; fakat parıltılı bir gece giyotin bıçağı gibi enseye iner. Soğuk, ürpertici sis dalgaları, dalgın ve kederli sokak lambalarının çevresinde usul usul kırağlaşıp (İlhan "Fena" 156). Gece sisleri Paris'te çok kötüdür. Bulvarları kuşatır. Sağlıksız ve kötü kötü kokan sislerdir bunlar. Bataklik sislerinden hiçbir farkı yoktur:

"Sokak lambaları peçelendiğinden her şey rüya gerçeğine dönüşüyor; otobüsler, duman; orospular, hayalet; reklam ışıkları, anlamsız" (İlhan "Fena" 293).

Seine Nehri, sisi geçtiği yörelerde daha yoğun ve kalın hâle getirir. Nereye bakılırsa bakılsın hiçbir şey görülemez.

Paris'in soğuk ve ürpertici sis dalgalarına, bir de ayaz eklendiği zaman yolları incecik bir buz kaplar. Arabalar gecenin bu incecik buzlarını kıra kıra ilerlerler. Leman'ın gözüne bu buzlar, cam kırıkları olarak görünür. Sanki cam kırıkları ışıklı bir yağmur hâlinde etrafa dağılmıştır. Şehre hep bir gri renk hâkimdir. Damlar çoğunlukla ıslaktır. Bu damlara varla yok arası bir güneş vurur. Camlarsa genellikle buğuludur. Araya gri bir perde çekilmiş gibidir (İlhan "Fena" 247).

1960'ların Paris'i, Leman'ın çocukluğunun yoksul Paris'ine hiç benzemez. Bir kere viski, Paris'e egemen olmuştur. Leman, viskiyi iriyarı, sarhoş bir Amerikan erine benzetir. Viskinin yanı başında ise Paris'te bir sürü "görgüsüz içecek" vardır. Bunlar, geleneksel kırmızı şaraba etmediklerini koymazlar. Filtre kahve ise çoktan tahtını ekspres kahveye bırakmıştır. Her yerde cam, çelik ve formika vardır. Hiçbir kişiliği olmayan yaldızlı mankenler ve onların kusursuz bacakları dikkat çeker. Her yerde İngiliz yapımı küçük, kırmızı spor arabalar vardır. Cep kitapları ise plastik kapaklıdır. İçilen sigaraların markalarında bile değişiklik olmuştur (İlhan "Fena" 144-145). Dolayısıyla Paris, Leman'a bir türlü sağlam ve dayanıklı görünmez. Hâlbuki o, Paris'e güvenmek istemektedir; ama karşısında sanki soyut bir denizanası vardır. Işık lekeleri jelatinli koyu bir sıvıymış gibi dağılıverir (İlhan "Fena" 152).

Leman, kimi zaman şehrin güzelliklerini de görür. Bir kere, Paris demek Seine Nehri demektir. Evet, rıhtımlar sislidir; ama çalan akordeonlar bile bir süre sonra Paris'i daha farklı

algılamayı sağlayacaklardır. Leman, çocukluğunun Paris'ini hatırlayacaktır. 1930'ların Paris'inde akordeonlar su gibi pırıltılı gülüşleriyle görünürler. Kahvelerde insanlar, gecenin geç saatlerine kadar tezgâhın başına toplanırlar. Sütlü kahve ve ay çöreği yenir buralarda. Seine'de yolcu gemileri soylu güzellikleriyle süzülürler. Lunaparklar ise şehrin nabzı gibi vurur (İlhan "Fena" 99). Leman, günler geçtikçe Paris'e daha da alışmaya başlar. Yine bir sonbahar akşamıdır. Güneşin batışı nedeniyle gökyüzünde oluşan kızılık Paris'i Leman'a bambaşka gösterir. Gökyüzündeki kızılık yangını andırmaktadır. Öyle ki Paris, yanmaya başlamış ve düşmekte olan koca bir zepline; yani hava gemisine benzetilmiştir. Seine tarafındansa aslında var olmayan bir yangının, gizemli çıtırtıları kulağa gelir. Kısacası etrafı bir akşamüstü kızılığı kaplamıştır:

"Seine, tepesine yağan ateşten korunmak için, daracık yatağında çırpınıp duran, bir mitologya yolunu, soğuk bir engerek" (İlhan "Fena" 118).

Fena Halde Leman'da Paris'in karlı günleri de anlatılmıştır. Kar, Paris'i bambaşka bir hüviyete sokar. Kar burgacı Paris'i birbirinin içinden üreyen bir imgeler sarmalına çevirip hızla dağıtır. Göz açıp kapanıncaya kadar, تنها Seine köprüleri, sarınmış sarmalanmış kadınlar, bulvarlar bunların hepsi halka halka birbirine zincirler (İlhan, FHL: 195). Kısacası Paris, *Fena Halde Leman* romanında Attilâ İlhan'ın ifadesiyle karanlık ve yaldızlı bir nehir gibi akmaktadır.

- **Paris'in Semtleri / Bölgeleri**
 - a. **Montmartre**

Fena Halde Leman'da, Paris'in bulutlu havası Montmartre özelinde de anlatılmıştır. Attilâ İlhan yine ustaca yaptığı teşhis sanatıyla bu bulutları insanmışçasına anlatır:

"Alt alta üst üste, acımasız bir boğuşmaya dalmış kocaman kalın bulutlar, homurdana homurdana Montmartre'a o kadar sokulmuşlardı ki reklam neonlarının altın sarısı, Çingene pembesi yansımalarıyla, yer yer aydınlanıyorlardı" (İlhan "Fena" 138).

- b. **Pigalle**

Fena Halde Leman'da Pigalle bahsi de geçer. Vakit akşamıdır ve hava her zamanki gibi pusludur. Bu akşam, kötü suratlıdır. Kuşku ve kötü niyet yüklüdür. "Clichy Bulvarı itleri", bulvarda dolaşırlar (İlhan "Fena" 148). "Clichy Bulvarı itleri" ifadesi, hakaret yollu söylenmiştir. Bulvarda dolaşan değersiz ve terbiyesiz insanlar kastedilir. Pigalle, romanda rüzgârlı bir akşam vaktinde tarif edilmiştir. Rüzgârın yanı başında şiddetli bir ayaz da vardır. Öyle ki bu ayaz Pigalle'in bütün ışıklarını çatır çatır söker ve sihirli bir kıvılcım sürüsü hâlinde önüne katıp sürükler (İlhan "Fena" 154).

Fena Halde Leman'da Pigalle, yağmurlu bir günde de tarif edilmiştir. Dışarıda "acımasız" bir yağmur vardır. Islak asfalta yansıyan renkli reklam ışıkları, Pigalle Meydanı'nı film dekoruna

dönüştürür. Yarı gece yosmaları ise bakışlarında az rastlanır bir garipseme ve ağızlarında kaçınılmaz sigaralarıyla kapı kemerlerine sığınmışlardır Havada tır tır titreten bir cinayet gerilimi vardır (İlhan “Fena” 221).

C. Şam

Attilâ İlhan, Şam şehrinden *Haco Hanım Vay* isimli romanında bahseder. Romanın bir kısmı bu şehirde geçer. Attilâ İlhan’ın roman için Şam şehrini seçmesi tesadüfi değildir. Kendisinin soyu, anne tarafından Şam’a uzanmaktadır. Öyle ki anne tarafından ninesi olan Zekiye nine, Şam kökenlidir:

“Zekiye nine (anne tarafından ninesi) Şam kökenli (Aile Şam’da “Süveyt” adı ile anılmaktadır, bu isim ile ilgi kurularak ‘Söğüt’ soyadı alınmıştır.), Menemen’de yerleşik, eşraftan Arap Hasan Efendi’ ile yine Şam kökenli Binnaç Hanımın kızıdır. Arap Hasan Efendi’nin iki oğlu Esat ve Mustafa ile bir de kızı, Zekiye vardır. İzmir’in işgalinden sonra (1919) Menemen Katliamı sırasında iki oğlu ile birlikte Yunanlılara silahla karşı koymuştur.”²⁴

Haco Hanım Vay romanı Rumi 1334’te; yani 1918 senesi yazında Şam’da başlar. Şam, henüz Osmanlı Devleti’nin elindedir. Birinci Dünya Savaşı devam etmektedir, ancak cephelerde savaş yavaşlamıştır. Sekizinci ordu, Filistin Cephesi’ndedir. İngilizlerin Tel Azur ve Salt Amman saldırıları durdurulmuştur. Ancak bu başarı ne kadar devam edebilir? Havada gizli bir ihanet kokusu vardır. Berada Irmağı, sıcaklığın basıncından bıçak gibi yassılmıştır. Neredeyse suyunun buharlaştığı gözle görülebilecektir. Gurubun zakkum pembesine boyadığı inatçı bir pus, nehrin iki kıyası arasında göğe asılmış, sallanmaktadır (İlhan “Haco” 12). Attilâ İlhan’ın burada Berada Irmağı diye ismini verdiği ırmak, Baradâ Nehri’dir. Bu nehrin adı romanın Şam’da geçen kısımlarında sık sık anılacak ve nehir tasvir edilecektir.²⁵ Feridun Hakkı’nın gözlerinin önüne hep o vazgeçemediği resim gelecektir. Gözlerinin önünde, Şam’da belleğine adeta nakşedilmiş bir görüntüdür bu. Salkımsöğütler, dokunaklı bir uysallıkla yumuşak yeşilliklerini Berada’nın gümüş aydınlığına salmışlardır. Su, ezelden ebede namütenahi akar. Akarken belki zamanı taşır, belki de zamanla özdeşleşir. Öyle bir hâldir ki bu, sanki harp yoktur ve İngilizlerin saldırı hazırlıkları burunlarının dibinde değildir (İlhan “Haco” 29). Bu resim, romanın birçok sayfasında Feridun Hakkı’nın gözlerinin önüne tekrar tekrar bir laytmotif olarak çıkacaktır.

²⁴ <http://tilahan.org/seceresi/>

²⁵ Nehir hakkında geniş bilgi için bk. Oğuzhan Samıkıran, “Şam’a Hayat Bahşeden Kaynak: Baradâ Nehri”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 10 /1, (2014), 66-80.

Feridun Hakkı, Şam'da kaldığı otelin odasında, ıssızlıkta Baradâ'nın irileşmiş sinsi uğultusunu dinleyecektir. Çoğu zaman alıp başını Baradâ boyunca yürüyecektir. Sıcak basıncından yamyassı olmuş nehir, henüz bilenmiş bir bıçak parlaklığındadır. Sıcak sularına saçlarını sarkıtmış, iki sıra salkımsöğütler, kayısı ağaçları vardır. Ayrıca çöl kargaları ki İlhan, onları siyah matem mendilleri olarak niteler, sanki yeryüzündeki görünmez bir delikten gökyüzüne doğru püskürtülürler (İlhan "Haco" 38). Baradâ'nın uğultusu öncesiz ve eskidir. Şam gecesini, bu ırmağın aydınlığıyla parlar. Sıcak katlanılmaz basıncı ise camları hafif bir deprem gibi belli belirsiz titreştirir. Şam gecesini, sadece Baradâ demek değildir. Şam'da gecenin yarısında yıldızlar fosforlu örümcekler gibi şehrin damlarına sallanırlar. Yollarda ise kurbağaların biteviye korusu vardır (İlhan "Haco" 60). Uzaklarda öten bir puhu kuşu, yıldız yağmuru dikkati çekecek ölçüde hızlanır. Şam-ı Şerif üzerine adeta nur yağmaktadır (İlhan "Haco" 73). Yıldız yağmuru karanlığı delik deşik etmektedir:

"Saat alaturka sekiz suları, gökyüzünde pus, kulağıyla her gece dinlemeye alıştığı Berada'nın uğultusunu arıyor, olası mı kam hızla çekilen, yıldız yağmurunun delik deşik ettiği karanlıkta ya bicranlı bir bebek ağlaması ya merdivenlerde saygısız ayak sesleri" (İlhan "Haco" 77).

Romanın başkişilerinden biri, Doktor Feridun Hakkı'dır. Kendisi, tebdilihava için Şam'da bulunan bir tabip yüzbaşısıdır, aynı zamanda eski İzmir münevveridir. Şam'ın o kadar etkisinde kalacaktır ki İzmir'e döndüğünde bile Şam'ın bu resmini hatırlayacaktır. İzmir'deyken bile kendisini Şam'da hissediyor, kanlı yeşil çöl yıldızları Emeviye Camisi'nin kubbelerine sarkmıştır. İçten içe Berada Suyu'nun iniltisi duyulur (İlhan "Haco" 152).

Feridun Hakkı'nın Şam'da bulunduğu dönemde, Arap ileri gelenleri Emir Faysal ile el altından ilişki kurmuşlardır. Geceleri, Ruvale kabilesinden silahlı bedeviler gizlice şehre sızarlardı. Şam, isyana hazırlanmaktadır. Daha şehir düşmeden Araplar, sokak ortasında Osmanlı zabiti vurmaya başlarlar (İlhan "Haco" 111). Bu zabitlerden biri de Feridun Hakkı olacaktır. Kendisi, bu saldırıda ağır yaralanacaktır.²⁶

Haco Hanım Vay'da Doktor Nubar Şemikyan isimli Türk düşmanı bir Ermeni figür vardır. Onun bakış açısına göre, Şam'da Arapların Türk zabitlerini öldürmesi akla gelecek şey değildir. *"Alma mazlumun abını, çıkar abeste abeste!"* der (İlhan "Haco" 96). Doktor Nubar Şemikyan'ın böyle

²⁶ "Fransızlar temmuzda Suriyelileri ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Şam'a girerek Faysal yönetimine son verdiler (25 Temmuz 1920)" (Buzpınar 315-320).

demesinin sebebi, I. Dünya Savaşı sırasında vali olarak Şam'da bulunan Cemal Paşa'nın otuz iki Arap aydınını idam ettirmesidir.²⁷

Kıscası, Şam-ı Şerif'e "Urban" hâkim olacaktır. Urban, çöl Araplarına denir ki romanda sık sık anlatılan kimselerdir. Bu kimseler, Şam'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasından sonra, Türklerin dükkânlarını yağmalamışlardır. Her tarafa Arap ve İngiliz bayrakları asmışlardır.

Faysal'ın yandaşları Arap hükûmetini ilan edeceklerini uluorta söylemeye başladılar. Camiler, medreseler, tekkeler muhacirle doludur. Hepsi şaşkın, kötümser ve kararsızdır (İlhan "Haco" 104). Şam'daki Alman komutanlığı çekilme kararı almıştır. İngilizlere ganimet kalmasın diye şehirdeki cephanelikleri, mühimmat depolarını havaya uçurmaya başladılar. Patlamalar sabaha kadar sürüp gider. Gece, uğultulu bir ay gecesine döner. Gecenin gizli aydınlığı ise radyoaktif bir toz hâlinde yağar (İlhan "Haco" 108). Şam halkı, Arap ordusunu karşılamak amacıyla toplanmıştır. Herkesin ağzında Şerif Hüseyin, Emir Faysal ve Emir Nasır'ın adı dolaşır durur. Şam, kaybedilmiştir (İlhan "Haco" 119). Araplara göre Şam, dört asırdır bir "esaret" altındadır.²⁸ Şimdi Ruvale mücahitlerinin eline geçmiştir. Meydandan Emeviyye Camisi'ne kadar her yerde kol gezerler (İlhan "Haco" 122).

Feridun Hakkı, Şam'daki ilk günlerinde İzmir'in verdiği alışkanlıkla "devam edecek" bir kahvehane arayışına girer. İzmir'de Askerî Kırathane, Ekmekçibaşı Kırathanesi gibi yerler vardır. Şam'da bunlara benzer yerler arar:

"Ne gezer! Şam'ın kahveleri –hiç değilse gördükleri- sunurlu Arap: daha eşiginden, kalın bir kabve-i merra, tömbeki ve gülyağı kokusu! İçerde yağlı Arapçalarıyla harıl harıl tartışan, peykelere bağdaşmış, sarıkları kirli, sakalları seyrek, kara sarı ihtiyarlar. Maşlahlarının kıvrımları arasında kaybolup gitmiş, delici gözleri sabit, kupa kuru çöl bedevileri ki ağaç köklerinden farksız elleriyle, boşluktan görünmez örümcek ağlarını çeker çeker alırlar. Bunlara 'urban' deniyor" (İlhan "Haco"15).

Haco Hanım, Şam defterdarı Emrullah Raci Bey'in eşidir. Romanın kişilerinden Kâtip Yüzbaşı Celalettin Nuri, Emrullah Raci Bey için olumsuz cümleler kurmaktadır. Ona göre Emrullah Raci, devletine ihanet eden bir insandır ve eğer Şam ve Şam gibi yerler kaybedilirse bunun müsebbibi bu gibi adamlardır. Şam eşrafının büyük bir kısmı çocuklarını askere göndermeyi arzu etmemişlerdir. Bunun için de türlü entrikalara başvurmuşlardır. Bu insanların tamamının böyle davranmasının sebebi defterdardır. Aldığı rüşvetin hesabı tutulacak gibi değildir. (İlhan "Haco" 49).

²⁷ "I. Dünya Savaşı sırasında Dördüncü Ordu kumandanı ve vali olarak Şam'da bulunan Cemal Paşa'nın, ayrılıkçı oldukları gerekçesiyle Ağustos 1915'te on bir ve Mayıs 1916'da yirmi bir Arap aydınını idam ettirmesi Şam halkı üzerinde derin izler bıraktı" (Buzpınar 315-320).

²⁸ Dimaşk, 1516'da Mercidabık'ta Kansu Gavri'nin yenilmesiyle Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir (Tomar 311-315).

Yüzbaşı Celalettin Nuri, Şam defterdarı Emrullah Raci Bey hakkında düşündüklerinde haklı çıkmıştır. Şam'ın Osmanlı elinden çıkmasının ardından kurulan Arap hükûmetinin başında Şükrî El Eyyubî vardır ve bu hükümeti İngilizler kurmuştur. Emrullah Raci Bey'in Şam'ın düşmesinin ardından Şükrî el Eyyubî'nin himaye-i mahsusuna altına alınmıştır. Şükrî el Eyyubî'nin şurada burada Emrullah Raci Bey ile kadeh tokuşturduğu görülmüştür. Evine gelip gittiği de söylenmektedir. Ancak bu merteye içli dışlı olabilecekleri kimsenin aklına gelmemiştir (İlhan "Haco" 134). Osmanlı Devleti'nin Şam defterdarının bu tutumu ve davranışları, romanın başkişilerinden olan Feridun Hakkı'yı hayrete düşürecektir.

Ç. Beyrut

Haco Hanım Vay'da Beyrut, Şam'a oranla düpedüz bir Avrupa şehri olarak karşımıza çıkar. Attila İlhan, bir gazete röportajında Beyrut'u levanten kültürün geliştiği bir yer olarak tanımlamıştır:

*"Türkler İstanbul'u 1453 yılında aldılar. Beyoğlu'na 1953 yılında girdiler. Ben hep böyle derim. Beyoğlu İstanbul içerisinde yabancı bir şehirdi. Levanten kültürün geliştiği bir yerd. Beyrut, Selanik, İzmir de böyleydi."*²⁹

Levanten, büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan Hristiyanlara verilen addır. Beyrut da Levantenlerin yoğun olduğu bir şehirdir. Zengini bol ve asri yaşama düzeyi yüksek, zevkleri değişik ve çeşitlidir. Beyrut, Şam'ın yanında çok daha zengin bir şehirdir. Üstelik daha çağdaş görünür. Buna rağmen, sokak aralarında sefaletle karşılaşmak mümkündür; yani şehre sefalet de hâkimdir. Deniz ablukasındaki limanı ölü, sokakları diz boyu yoksulluktur (İlhan "Haco" 25).

Haco Hanım Vay'da Feridun Hakkı, Arşaluş isimli Ermeni bir hanımla birlikte Beyrut'a gittiklerinde o zamanlar Beyrut vilayetinin bir bölgesi olan Nasıra'ya da giderler. Orada, "Soeurs de Saint-loseph de l' Apparition" Mektebi vardır. Bu mektep, Osmanlı Devleti bünyesinde; fakat Fransız Sefaretine bağlı bir okuldur. Birlikte okula çıkarlar. Okul, setlerin üzerinde, üç köşe sağlam bir yapıdır. Turunç, hurma ve muz ağaçlarıyla çeşitlenmiş kalabalık bir yeşillğe gömülmüştür. Arada, bodur palmyeler görülür. Ayaklarının altındaki deniz ise uçsuz bucaksız bir su çölü hâlinindedir. Yer yer göktaş mavisine doğru koyulaşır, üzerinde ise sıcaklığın titreşen buğusu vardır. (İlhan "Haco" 26). Burada, Attilâ İlhan'ın "su çölü" ifadesini kullanması ilgi çekicidir.

D. Halep

Haco Hanım Vay'da Halep de kısa da olsa karşımıza çıkar. Feridun Hakkı İzmir'e, Şam'da dış hekimi olarak görev yapan Vahanak Mahçubyan isimli Ermeni dış hekimi sayesinde

²⁹ N Öcalır, 1987 - earsiv.sehir.edu.tr

dönebilecektir. Vahnaka Mahçubyan Osmanlı yönetimine düşman onca Arap, Ermeni, Mâruni ve Dürzi arasında yalnızdır; çünkü İttihatçıdır, hatta Osmanlıcıdır. Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı bir örgütte görev alır ve bu örgüt sayesinde de Feridun Hakkı'yı Halep üzerinden İzmir'e yollamaya muvaffak olur. Feridun Hakkı, Halep'e vardığı gece indiği anda 7. Ordu istihbaratından iki zabıt onun eliyle koymuş gibi bulurlar:

“Hicranlı bir gece, dağınık bezîmet gecesi. Merdiven basamaklarında kara hummalı köylülere Arapça sayıklıyor; avluda, mekkâre katırlarının nal şakırtısı; havada insanı neredeyse öğürten, yağda kavrulmuş soğan kokusu” (İlhan “Haco” 230).

Hicranlı bir gece olmasının sebebi Şam'dan ayrılığın gecesi olmasıdır. Feridun Hakkı, Şam'dan Halep'e geldiğinde dağınık bir yenilgi gecesindedir.

Sonuç

Bugün, *Fena Halde Leman* ve *Haco Hanım Vay* denildiğinde insanların aklına doğrudan bu romanların mevzusu ve mevzunun Attilâ İlhan tarafından nasıl işlendiği gelmektedir. Hâlbuki romanlardaki şehirlerin anlatımı ve ustalığı çok daha dikkat çekicidir. Romanlara, “şehir” bakış açısıyla yaklaşıldığında okuyucunun karşısına muhteşem bir şehir manzarası çıkar.

İzmir, her iki romanın da şehridir. *Fena Halde Leman*'da İzmir, sıcaklığı ve güneşi ile dikkat çeker. Attilâ İlhan, İzmir'in güneşinden bahsederken hep “cam, sırça, billur, yıldız” gibi kelimeler kullanma ihtiyacı duyar. İzmir'in yaz geceleri narin, ince ve sessizdir. İmbatı, martısı, gemisi, kendine has kokusu, hanımelleri ile İzmir, roman kişilerinden Leman'ın tek arkadaşıdır. Kışın bile ılık yağın yağmuru ile İzmir, *Fena Halde Leman*'da hep güzel yönleriyle okuyucunun karşısına çıkar. Çeşme, Karşıyaka, Urla ve Tire semtleriyle de ayrıntılı olarak bahsedilen İzmir, daima “ışık, gümüş ve parlaklık” gibi kelimelerle anlatılır.

Haco Hanım Vay'da ise 15 Mayıs 1919 işgali öncesi, işgal günü ve sonrası anlatılır. Romandaki figürler her iki şehri de bildikleri için Şam ve İzmir karşılaştırması yaparlar ve hep İzmir galip gelir. İşgal tehdidi altındaki İzmir'de yerli Rumların nasıl bir tavır takındıkları da romana yansımıştır. Kordon boyu, İzmir'in yağmuru, ayazı, lodosu, baharı, Hisar Camisi ve Müslümanları, Kadifekale... Bütün bunlar romanda ayrıntısıyla tasvir edilir. Ancak, *Haco Hanım Vay*'da İzmir'in Yunanlar tarafından işgali söz konusu edildiği için, okuyucunun karşısına işgal altındaki İzmir olumsuz yönleriyle çıkacaktır.

Paris, *Fena Halde Leman*'da sözü edilen bir şehirdir. Hep çamurlu, pis, soğuk, sisli, bulanık ve dumanlıdır. Hava orada daima kapalı, gri ve yoğunur. Puslu hava karanlık oluşturur ve alçak bulutlar yüzünden şehir hep solgundur. Bu yüzden de ürperticidir. Gece sisleri Paris'te kötü kokar.

Paris, yaldızlı ve karanlık bir nehir gibidir. İzmir'in yanında esamesi bile okunmaz. Bu yüzden, şehir çoğunlukla çirkin taraflarıyla ele alınmıştır.

Şam, *Haco Hanım Vay*'da bahsedilen bir şehirdir. 1918 senesi yazıdır ve Birinci Dünya Savaşı devam etmektedir. Şam, kaybedilecektir. Bunda Osmanlı Devleti'nin görevlilerinin de payı vardır. Bu görevlilerden birisi de Haco Hanım'ın eşi olan Şam defterdarıdır. Kendisi, devlete ihanet edecek ve düşmanla işbirliği yapacaktır. Şam, romanda özellikle Baradâ Nehri ile dikkat çeker. Bu nehrin uğultusundan ve şehirdeki yıldız yağmurundan sık sık bahsedilir.

Beyrut, Şam'ın yanında zengin ve çağdaş bir şehir olarak anlatılmıştır. Halep ise Doktor Feridun Hakkı'nın Halep üzerinden İzmir'e gidişi sırasında okuyucunun karşısına çıkar.

Kısacası, her iki romanda şehirlerin farklı özellikleri yansıtılmıştır. Bazen özellikle şehrin tabiatına yer verilirken bazen de şehir- insan ilişkisine yer verilmiştir. Bütün bunlardan hareketle, şehir kimliğinin ve tabiatının insan davranışları ve fikirleri üzerinde kuvvetli bir tesiri olduğu söylenebilir. İnsanı, yetiştiren biraz da şehirdir. Bu yüzden, hangi şehirde yaşandığı çoğu zaman önem arz etmektedir. Bu romanların kişilerinin şahsiyetlerinin oluşumunda da yaşadıkları şehirlerin elbette ki mühim bir payı vardır.

KAYNAKÇA

Aktepe, M. "Çeşme". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8. (1993): 287-288.

Atilla, A. N. "Karşıyaka". *Rakı Ansiklopedisi*. (2011).

Başaran, M. ; Sarıbey Haykıran, A. "19. Yüzyılda İzmir'de Kültürel Faaliyetler". *İzmir Araştırmaları Dergisi*. 6 (2017): 1-30.

Bulut, F. I. *Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Buzpınar, Ş. T. "Şam". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38.(2010): 315-320.

Çiftçi, F. "Şehirden İnsana İnsandan Hakikate Uzanan Bir Eser Olarak 'Harput Şhrengizi'". *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu Elazığ 23-25 Mayıs 2013 Bildiri Kitabı*. 2. Cilt (2013).

Erdoğan, B. "Bir Kıyı Yerleşmesinde Kimlik Dönüşümü: Tarihsel Süreç İçinde Karşıyaka'nın (İzmir) Kıyı Kullanımında Gözlenen Değişimler". *Ege Coğrafya Dergisi*. 21 / 2. (2012): 37-47.

Eren, A. *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâlî-i Cemâlî ve Şebr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Emecen, F. "Aydın". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 4. (1991): 235-237.

Ertuş, A. "Attilâ İlhan'ın Şiirlerinde Eşcinsellik". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Ocak-Haziran. 10\19. (2018): 74-88.

Güneş, M. *Şebre Yansıyan Medeniyet Edebiyata Yansıyan Şehir Yahya Kemal Beyath ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Şehir*. Ankara: Hece Yayınları, 2018.

İlhan, A. *Hacı Hanım Vay*. İstanbul: Altın Kitaplar, 1984.

İlhan, A. *Fena Halde Leman*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

Karayaman, M. "İzmir Valisi İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 6/15. (2007): 3-18.

Keser, U. "Millî Mücadele Dönemi'nde Ayrılcı Faaliyetlerde Kilisenin Rolü ve Hristomos-Hrisantos Girişimlerine Kesitsel Bir Bakış". *Turkish Studies*. 5/3. (2010):1632-1676.

Kuyulu, İ. "İzmir", *TDV İslam Ansiklopedisi*. 23. (2001): 526-529.

Li, P. *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2007.

Samıkıran, O. "Şam'a Hayat Bahşeden Kaynak: Baradâ Nehri". *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*. 10 /1. (2014): 66-80.

Sormaykan, T. *1950'den Günümüze Karşıyaka'da Apartman Tipi Konut Yapılarındaki Mekânsal Değişim ve Dönüşümler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2008.

Tanpınar, A. H. *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1970.

Tanpınar, A. H. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.

Tanpınar, A. H. *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.

Tanpınar, A. H. *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Tanpınar, A. H. *Şiirler (Bütün Şiirleri)* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Tantay, A. "Millî Mücadele Yıllarında İzmir'de Etkili Olan Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar (Emraz-ı Sâriye)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 6/15. (2007): 39-54.

Tomar, C. "Şam". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38. (2010): 311-315.

Tuna, H. B. *Ziya Osman Saba, Behçet Necatigil, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Orhan Veli Kanık, Necip Fazıl Kısakürek ve Attila İlhan'ın Şiirlerinde Şehir*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020.

Tuncel, M. "İzmir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 23. (2001): 524-526.

İnternet Siteleri

<http://earsiv.sehir.edu.tr/>

<http://lugatim.com/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<http://tilahan.org/seceresi/>

